

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOLOGIJOS FAKULTETAS

RASA TAMULIENĖ
KALBOTYROS (TAIKOMOSIOS KALBOTYROS ŠAKA)
STUDIJŲ PROGRAMA

Dehumanizavimo raiška įkalinimo įstaigoje: Alytaus kalėjimo atvejis
Magistro darbas

Darbo vadovė prof. dr. Loreta Vilkienė

Vilnius

2026 m.

Rasa Tamulienė, *Dehumanizavimo raiška įkalinimo įstaigoje: Alytaus kalėjimo atvejis*.
Magistro darbas, vadovė prof. dr. Loreta Vilkenė, Vilniaus universitetas, Filologijos
fakultetas, 2026, 53 p.

Raktiniai žodžiai: dehumanizavimas, animalizavimas, objektifikavimas, socialinė galia,
įkalinimo įstaiga.

ANOTACIJA

Šiame darbe tiriama dehumanizavimo raiška įkalinimo įstaigoje. Dehumanizavimas – tai visiškas arba dalinis žmogiškų savybių ar žmogiškosios prigimties neigimas, kuris dažnai lydi žiaurius veiksmus ar suteikia kančią. Darbe nagrinėjamas Alytaus kalėjimo atvejis. Remiantis moksliniais tyrimais apie veiksmingą nuteistųjų resocializaciją bei vadovaujantis žmogaus teisių principais yra žinoma, jog įkalinimo įstaiga turi būti laisvės apribojimo vieta, o ne žmogaus teisių ribojimo ar žeminimo vieta. Šio darbo tikslas – išsiaiškinti, ar kalėjimo darbuotojų kalboje yra dehumanizavimo raiškos; jei yra, tai nustatyti, kokia ji. Be to, siekiama atskleisti ir kitokias, ne vien kalbines, dehumanizavimo formas. Duomenų rinkimui ir analizei pasitelkta kokybinė duomenų rinkimo ir analizės prieiga. Rinkti kokybiniai pusiau struktūruoti interviu, kurių gaires šio darbo autorė rengė kartu su VU Filosofijos fakulteto Taikomosios ir teorinės kriminologijos magistrantūros studentėmis, vadovaujant dr. Jolantai Aleknevičienei. Tyrimo dalyviai – Alytaus kalėjimo 14 darbuotojų ir 16 laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų. Tyrimas atskleidė, jog Alytaus kalėjime yra dehumanizavimo raiškos vienetų, tačiau taip pat stebimas ir poslinkis humaniškesnio kalėjimo valdymo modelio įgyvendinimo linkme.

TURINYS

Įvadas.....	4
1. Dehumanizavimas įkalinimo įstaigoje.....	7
1.1. Dehumanizavimo samprata.....	7
1.2. Laisvės atėmimo bausmė ir dehumanizavimo raiška.....	9
1.2.1. Kalba kaip galios ir socialinės kontrolės įrankis įkalinimo įstaigoje	10
1.2.2. Socialinės galios ir dehumanizavimo raiškos sąsajos įkalinimo įstaigoje.....	11
1.2.3. Kalėjimo subkultūros ir dehumanizavimo raiškos sąsajos	15
2. Dehumanizavimo raiškos tyrimo procedūra ir rezultatai	16
2.1. Tyrimo metodologija.....	16
2.2. Interviu analizės rezultatai	17
2.2.1. Kalbinė dehumanizavimo raiška	17
2.2.1.1. Žmogiškumą neigianti ar menkinanti raiška	17
2.2.1.2. Kalėjimo subkultūros ir hierarchijos raiška	27
2.2.1.3. Animalizavimas.....	30
2.2.1.4. Objektifikavimas	32
2.2. Socialinės dehumanizavimo raiškos formos.....	33
2.2.1. Žmogaus orumą pažeidžiantys ribojimai.....	34
2.2.2. Socialinis nuteistųjų (ne)veiksnumas	35
2.3. Fizinės dehumanizavimo raiškos formos	37
Išvados.....	39
Literatūra ir šaltiniai	42
Santrauka	47
Summary.....	48
Priedai.....	49

Įvadas

Temos aktualumas ir naujumas. Šis darbas yra sociolingvistikos srities. Jame dėmesys sutelkiamas į Lietuvos įkalinimo įstaigų darbuotojų kalbinę raišką, kuri atlieka itin svarbų vaidmenį bendraujant su laisvės atėmimo bausmę atliekančiais asmenimis, užmezgant su jais ryšį bei dalinantis informacija. Be to, analizuojami nuteistųjų pasisakymai apie įkalinimo įstaigų darbuotojų bendravimą, siekiant atskleisti tipiškus bruožus.

Kadangi laisvės atėmimo vietoms būdinga griežta hierarchija bei galios santykiai, taip pat jose ribojama nusikaltimus padariusių asmenų laisvė, itin svarbi tampa darbuotojų komunikacinė kompetencija, nes uždaroje, griežtai prižiūrimoje teritorijoje ne tik fiziniai veiksmai, bet ir kalba veikia kaip galios instrumentas. Taip pat svarbu, kad bausmės vykdymas netaptų neproporcingo smurto ar sisteminio pažeminimo forma, nes netinkamos kalbinės raiškos pasirinkimas gali menkinti laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų orumą ar pažeisti jų teises. Tokiu atveju gali vykti nuteistųjų dehumanizavimas, kurio samprata bei formos aptariamos šiame darbe.

Kad kalbos vaidmuo įkalinimo įstaigose yra itin aktualus, rodo ir užsienio mokslininkų atlikti tyrimai, nors jų ir nėra gausu. Pavyzdžiui, mokslininkės Lili Bidwell ir Laura Polley (2022) kriminologiniame tyrime nagrinėjo įkalintų asmenų suvokimą apie kalėjimuose vartojamą kalbą bei jos poveikį nuteistųjų savivokai (angl. *self-identity*). Panašius tyrimus vykdė sociologė Aleksandra Cox (2020) bei Australijos ir Kanados tyrėjų grupė, kurie aptarė, kaip svarbu kalėjimuose kalbėti į asmenį orientuota kalba (angl. *people first language* arba *person-centred language*). Ne mažiau svarbūs ir kiti užsienio tyrėjų atlikti kalbos tyrimai kalėjimuose: kritinės diskurso analizės metodu atskleidžiama, kaip kalba kuria galios santykius kalėjime (Mayr, 2003), o psicholingvistiniame tyrime nagrinėjama natūrali kalba – stebint, kaip skiriasi kalbinės konstrukcijos, kai nuteistieji sako tiesą ir kai meluoja (Bond and Lee, 2005). Tačiau reikia paskayti, kad Lietuvoje empirinių tyrimų šioje srityje stinga: tik viename 2016 m. Lietuvos teisės instituto mokslininkų atliktame kiekybiniame lauko tyrime kalbama apie kalbos vartojimą įkalinimo įstaigose. Minėtame tyrime¹ net 66,7 proc. respondentų teigė, jog dauguma kalėjimo darbuotojų kalba tik įsakmiu tonu. Taip pat tyrime buvo atkreiptas dėmesys, jog nepagarba nuteistiesiems rodoma nurodinėjimu, priekabiavimu, patyčiomis, grubumu, įžūlumu, nepagarbia kalba ar kalbant pakeltu tonu, pasirenkant raiškos

¹ Iš viso buvo apklausti 884 įkalinti asmenys, tačiau vėliau, atliekant duomenų apdorojimą, dalis gautų klausimynų (194) buvo pripažinti negaliojančiais dėl nepakankamo užpildymo ar akivaizdžių pildymo klaidų. Taigi, iš viso tyrimo metu buvo gauta 690 užpildytų galiojančių klausimynų (Sakalauskas et al., 2019). Išsamiau minėto tyrimo rezultatai bus aptarti 1.2.1 skyriuje.

priemonės, kuriomis nužmoginama ir pan. (Sakalauskas et al., 2019). Toks bendravimo būdas neatspindi pagarbos laisvės atėmimo bausmę atliekantiems asmenims ir nėra išsaugomas jų žmogiškasis orumas bei negali būti kuriamas betarpiškas ir pozityvus įkalinimo įstaigų darbuotojų santykis su nuteistaisiais. Taip pat minėtas tyrimas atskleidė, jog nuteistieji pastebi, supranta ir vertina tuos darbuotojus, kurie nori ir sugeba palaikyti žmogiškus santykius, įsiklauso į jų poreikius bei nuoširdžiai bendrauja (Sakalauskas et al., 2019). Taigi, verbalinė komunikacija įkalinimo įstaigose yra probleminė sritis ir sociolingvistikos tyrimas šioje srityje yra itin svarbus, norint suprasti, kokia yra Alytaus kalėjimo darbuotojų kalba ir elgesys bei ką apie tai mano nuteistieji. Ypač aktualu nustatyti tas kalbines praktikas, kurios yra žeminančios, menkinančios žmogiškąjį orumą ir turėtų būti pakeistos, sekiant kurti humaniškesnę kalėjimo aplinką, diegti pagarbą grįstą institucinę kultūrą bei taip užtikrinti sėkmingą nuteistųjų resocializaciją. Vienas iš būdų nustatyti netinkamų kalbinių priemonių pasirinkimą yra dehumanizuojančiosios kalbinės raiškos identifikavimas.

Šio darbo **objektas** – dehumanizavimo raiška Alytaus kalėjime. Dehumanizavimo raiška darbe suprantama plačiau nei vien kalbinė raiška, tai ir elgesys, kuris identifikuojamas atlikus nuteistųjų pasisakymų analizę. Darbo **tikslas** – išsiaiškinti, ar kalėjimo darbuotojų kalboje yra dehumanizavimo raiškos; jei yra, tai nustatyti, kokia ji. Be to, siekiama atskleisti ir kitokias, ne vien kalbines, dehumanizavimo formas, kurios gali išryškėti atlikus interviu analizę.

Kad tikslas būtų pasiektas, kelti tokie **uždaviniai**:

1. Kadangi Lietuvos sociolingvistų dehumanizavimo tema dar nėra gvildinama, aptarti dehumanizavimo sampratą iš teorinės perspektyvos.
2. Aptarti laisvės atėmimo bausmės ir dehumanizavimo sąsajas.
3. Atlikti Alytaus kalėjimo darbuotojų ir laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų kokybinių pusiau struktūruotų interviu² analizę ir:
 - 3.1. nustatyti kalbinius dehumanizavimo raiškos vienetų;
 - 3.2. atskleisti socialinės dehumanizavimo raiškos formas;
 - 3.3. identifikuoti fizines dehumanizavimo raiškos formas.

Tiriamoji medžiaga ir metodai. Duomenų rinkimui ir analizei pasitelkta kokybinė duomenų rinkimo ir analizės prieiga. Rinkti kokybiniai pusiau struktūruoti interviu, kurių gaires šio darbo autorė rengė kartu su VU Filosofijos fakulteto Taikomosios ir teorinės kriminologijos magistrantūros I-ojo kurso studentėmis, vadovaujant dr. Jolantai Aleknevičienei. Duomenys buvo renkami Alytaus kalėjime 2025 m. balandžio 11 d. Tyrimo dalyviai: 14 Alytaus kalėjimo darbuotojų bei 16 nuteistųjų³. Iš viso buvo atlikta 30 kokybinių

² Šiame tyrime remiamasi antriniais duomenų šaltiniais. Plačiau tai bus aptarta 2.1. skyriuje.

³ Plačiau su duomenų rinkimu susiję klausimai aptariami 2.1. skyriuje.

pusiau struktūruotų interviu; šio darbo autorė paėmė 3 interviu. Vėliau kiekvienas tyrėjas išrašė savo interviu. Šio darbo autorė gavo leidimą naudoti visus įrašytus interviu šiame darbe aprašomo tyrimo tikslais. Išrašyti interviu tekstai buvo apdoroti pasitelkus kompiuterinę duomenų analizės programą *Taguette* (versija 1.4.1)⁴.

Pagrindinės darbe vartojamos sąvokos.

Dehumanizavimas – tai visiškas arba dalinis žmogiškų savybių ar žmogiškosios prigimties neigimas, kuris dažnai lydi žiaurius veiksmus ar suteikia kančią (Haslam, 2006).

Dehumanizuojamoji kalba – tai diskursinė praktika (angl. *discursive practice*), taikoma politinėje komunikacijoje ir tarpgrupiniuose konfliktuose, siekiant hierarchizuoti grupes ir didinti socialinę atskirtį (Gonçalves, 2024).

Darbo struktūra. Šį darbą sudaro teorinė ir tiriamoji dalys. Teorinėje dalyje aptariama dehumanizavimo samprata bei laisvės atėmimo bausmės ir dehumanizavimo sąajos. Tiriamojoje dalyje pateikiama duomenų rinkimo procedūra, aptarti interviu gairių sudarymo principai, duomenų apdorojimo metodas, tyrimo dalyvių charakteristikos bei atliktos analizės rezultatai. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados, 77 pozicijų literatūros sąrašas, santrauka ir 4 priedai: 1 priede pateiktos interviu gairės kalėjimo darbuotojams; 2 priede – interviu gairės laisvės atėmimo bausmę atliekantiems asmenims; 3 priede – kalėjimo darbuotojų interviu lentelė; 4 priede – laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų interviu lentelė.

Padėka. Darbo autorė dėkoja kriminologei dr. Jolantai Aleknevičienei, kuri suteikė galimybę kartu su VU Filosofijos fakulteto Taikomosios ir teorinės kriminologijos magistrantūros studentėms atlikti Alytaus kalėjime vykusį tyrimą bei tyrimo metu surinktą medžiagą naudoti šiame darbe.

Pastaba. Vertimo ir teksto redagavimo tikslais darbe naudotas DI įrankis „Gemini 3 Flash“ (free tier versija).

⁴ Ši programa randama <https://www.taguette.org/>

1. Dehumanizavimas įkalinimo įstaigoje

Šiame darbe dėmesys sutelkiamas į Lietuvos įkalinimo įstaigų darbuotojų kalbinę raišką bei laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų diskursą apie kalėjimo darbuotojų bendravimą su jais, siekiant identifikuoti dehumanizuojančiosios kalbos ir kitus dehumanizavimo požymius, todėl pirmiausiai būtina aptarti paties dehumanizavimo sampratą bei problematiką.

1.1. Dehumanizavimo samprata

Kaip jau buvo minėta įvade, dehumanizuojančioji kalba – tai diskursinė praktika (angl. *discursive practice*), naudojama politinėje komunikacijoje ir tarpgrupiniuose konfliktuose, siekiant hierarchizuoti grupes ir didinti socialinę atskirtį (Gonçalves, 2024)⁵. Tai reiškia, jog dehumanizuojanti kalba nėra vien tik tam tikrą socialinę grupę žeidžianti, žeminanti kalba. Tai yra įrankis, atspindintis galios santykius tarp visuomenės grupių: dehumanizuojanti kalba vartojama ne tik įvykių ar situacijos apibūdinimui, bet pasitelkus ją konstruojama ir socialinė tikrovė. Tokia kalba gali būti pasitelkiama propagandos tikslais, siekiant įtikinti vieną žmonių grupę, kad kita žmonių grupė nėra iš tikrųjų verti būti vadinami žmonėmis, todėl yra teisėta iš jų atimti turtą, juos apgaudinėti, tyčiotis ar net žudyti (A. De Ruiter, 2023). Todėl itin svarbu laiku pastebėti tokią retoriką, nes dehumanizuojančios kalbos identifikavimas gali užkirsti kelią piktnaudžiavimui prieš marginalizuotoms grupėms priklausančius asmenis bei išvengti smurto.

Tačiau dehumanizavimas nėra vien kalba, o plačiau apimantis reiškiny, kuris ir bus analizuojamas šiame darbe. XX a. pabaigoje išaugo susidomėjimas žmogiškumo suvokimu ir tam tikrų visuomenės grupių dehumanizavimu (Bain et al, 2014; Morera et al, 2018). Taip nutiko dėl žmogaus teisių iškėlimo į pirmą vietą, o taip pat pastebėjus, jog genocidas, karas ar kitoks kankinantis bei žiaurus elgesys prasideda nuo dehumanizuojančios kalbos. Todėl itin svarbu tirti įvairių visuomenės grupių kalbinę raišką, o aptikus dehumanizavimo vienetų, juos analizuoti bei laiku imtis priemonių tokiai retorikai sustabdyti ar pakeisti. Tam būtina labai aiškiai žinot, kas yra dehumanizavimas ir kokios yra jo priemonės.

Vokiečių mokslininkė Sofija Oliver iš esmės dehumanizavimą apibrėžia, kaip visišką arba dalinį tam tikro asmens ar asmenų grupės žmogiškumo neigimą (Oliver, 2010). Apie tą patį kalba ir Melburno universiteto mokslininkas Nikas Haslamas teigdamas, jog tai savybių, kurios laikomos tik žmogiškomis arba su žmogaus prigimtimi susijusiomis, neigimas

⁵ Čia ir toliau darbe iš anglų kalbos vertė šio darbo autorė.

(Haslam, 2006). Žmogiškumą galima neigti įvairiais būdais. Šiame darbe dėmesys bus sutelkiamas į kalbines, socialines bei fizines žmogiškumo neigimo priemones. Mokslinėje literatūroje dažniausiai minimi žmogiškumo neigimo būdai, yra animalizavimas (angl. *Animalization* arba *Animalized dehumanization*) ir objektifikavimas (angl. *Objectification*). Kai asmuo ar jų grupė prilyginama ar suvokiama, kaip gyvūnai, objektai ar šiaip neturintys žmogiškų jausmų ar savybių individai, tai yra daug lengviau nepastebėti ar ignoruoti jų kančias, su jais nežmoniškai elgtis bei pateisinti prieš juos atliekamus smurtinius veiksmus. Tokiu atveju dehumanizavimas gali paskatinti priešišumą ir konfliktus tarp grupių (Fischer, O'Mara, 2023). Tai ypač aktualu įkalinimo įstaigoms, nes ten galima stebėti minimų grupių sąveiką.

Dehumanizavimas taip pat gali būti siejamas su asmens ir asmenų grupės žeminimu ar menkinimu, o taip pat jų individualumo neigimu. Labai svarbu atkreipti dėmesį, jog dehumanizavimas neretai lydimas žiaurių veiksmų ar kančios suteikimu dehumanizuojamiems asmenims (Haslam, 2006). Kitaip tariant, būtina nagrinėti ne tik kalbinius dehumanizavimo raiškos vienetų, tačiau analizuoti ir elgesį, kuris, beje, gali būti atskleistas analizuojant diskursą apie egzistuojančius santykius. Tai ir bus daroma atliekant šiame darbe aprašomą tyrimą.

Vanesa Fišer ir Šeinas O'Mara nustatė, jog per pastaruosius tris dešimtmečius dehumanizavimas buvo įvardijamas, kaip procesas, lemiantis smurto veiksmus prieš išorines grupes⁶, kurios neretai įvardijamos, kaip „kitokios“ (Fischer, O'Mara, 2023). Taip nutinka turbūt dėl to, jog žmonės išorinėms grupėms priskiria mažiau žmogiškų savybių nei savo vidinei grupei⁷ (Leyens et al, 2001). Todėl tiriant kalbinę raišką būtina atkreipti dėmesį ir į referentų „mes“ bei „jie“ vartojimą, kuris gali atskleisti, tokių išorinių ir vidinių grupių egzistavimą. Atliekant šiame darbe aprašomą tyrimą į tai bus kreipiamas dėmesys.

Dehumanizavimas taip pat gali būti siejamas ir su neapykantos kalba, apie kurią plačiai kalba Jūratė Ruzaitė monografijoje, kur, remiantis Bahador (2020), dehumanizavimas išskiriamas kaip viena iš neapykantos kalbos kategorijų (Ruzaitė, 2024: 36–37).

Tačiau kad ir kokia būtų dehumanizavimo raiška, istoriškai šis reiškinys dažnai būdavo masinio įkalinimo, kankinimo, žudymo ar genocido politikos įgyvendinimo pradžia, o dehumanizuojančioji retorika sąmoningai vartojama ir nukreipta į asmenis ar jų grupes, turėjusias tapti autoritarinių režimų kankinimų objektais (Fischer, O'Mara, 2023). Šiuolaikiniame pasaulyje autoritarinių režimų nėra daug, tačiau beveik kiekviena demokratinė

⁶ Išorinė grupė (angl. *outgroup*), tai socialinė grupė, kuriai asmuo nepriklauso. Neretai tokia žmonių grupė įvardijama, kaip „jie“ (Leyens et al, 2001; Fischer, O'Mara, 2023).

⁷ Vidinė grupė (angl. *ingroup*), tai socialinė grupė, kuriai asmuo priklauso ir/ar su kuria tapatinasi (Leyens et al, 2001; Fischer, O'Mara, 2023).

valstybė turi įkalinimo įstaigas, kurios skirtos nusikaltimus padariusius asmenis atskirti nuo visuomenės, vykdamas teismo paskirtą laisvės atėmimo bausmę. Ir jei kalėjimas atlieka retribucinį teisingumą, t. y. vykdo autoritarinį, į atpildą orientuotą įkalinimo modelį, tai laisvės atėmimo bausmės atliekančių asmenų teisės yra minimalios, o įkalinimas tokiam kalėjime gali būti orientuotas į baimę ir griežtą izoliaciją bei kontrolę. Todėl ypač svarbu nuolat stebėti, kad kalėjime vykdoma kontrolė neperžengtų ribų ir kad nuteistieji asmenys nebūtų dehumanizuojami.

Kaip matome, nėra vienos universalios dehumanizavimo apibrėžties, tačiau, pasak Natalie Deffenbaugh, kalbinė dehumanizavimo raiška prasideda nuo žmogiškumo neigimo, be to ji padidina konfliktų bei smurto riziką (Deffenbaugh, 2024: 56); Victor'as M. Rios'as dehumanizavimą sieja su socialiniu neveiksniumu (angl. *Social incapacitation*) (Rios, 2015), o S. Holt'as mano, jog ir įkalinimo įstaigos sąlygos gali prisidėti prie dehumanizavimo (Holt, 2024). Kaip matome, dehumanizavimo samprata nėra vienareikšmė, todėl ir pats procesas nėra statiškas reiškinys. Dehumanizavimas gali prasidėti nuo įvairių kalbinių pasirinkimų, kurie gali lemti dehumanizuojamojo asmens socialinio statuso pokyčius ar net smurtinius veiksmus prieš jį. Taigi, dehumanizavimas, tai socialinis konstruktas, kurio pagalba konstruojama socialinė tikrovė ir kiekvienu atveju būtina stebėti, ar ir kaip tai vyksta, kad dehumanizavimui būtų užkirstas kelias.

1.2. Laisvės atėmimo bausmė ir dehumanizavimo raiška

Kriminologiniu požiūriu anot Gresham'o M. Sykes'o (2007) bausmės vykdymas yra neatsiejamas nuo teisėto „bausmės skausmo“ (angl. *Pains of imprisonment*) suteikimo koncepcijos, tačiau labai svarbu išlaikyti pusiausvyrą tarp būtinojo baudžiamojo poveikio ir laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų teisių užtikrinimo. Viskas, kas peržengia legitimaus skausmo suteikimą yra žmogaus orumo menkinimas, kuris neretai siejamas su smurtu prieš nuteistuosius ir žmogaus teisių pažeidimais. Tai ir yra laisvės atėmimo bausmės atliekančių asmenų dehumanizavimas, kurio humaniška kalėjime neturėtų būti. Bet koks komunikacinis aktas, peržengiantis profesinės etikos ir būtinojo poveikio ribas – pavyzdžiui, stigmatizuojanti kalba, žeminantis, nepagarbus tonas ar žmogų nuvertinanti retorika – peržengia bausmės ribas. Todėl sociolingvistinė kalėjimo darbuotojų kalbos analizė leidžia identifikuoti ribą, kur peržengiama laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų teisėta izoliacija ir prasideda žmogaus teisės pažeidžiantis dehumanizavimo procesas, nesuderinamas su šiuolaikine, resocializacija grįsta bausmių vykdymo paradigma.

1.2.1. Kalba kaip galios ir socialinės kontrolės įrankis įkalinimo įstaigoje

Kalba įkalinimo įstaigoje gali atlikti ne tik informacijos perdavimo funkciją, tačiau ir būti kaip galios bei socialinės kontrolės įrankis. Kalbinėmis priemonėmis gali būti išreiškiama pagarba bausmę atliekantiems žmonėms, taip išsaugant jų žmogiškąjį orumą. Tačiau, kaip jau buvo minėta ankstesniame skyriuje, kalbinėmis priemonėmis gali vykti ir nužmoginimas: netinkamas tonas, žmogiškąjį orumą žeminantis žodynas ar įsakmi retorika gali būti socialinės kontrolės priemonės, bausmę atliekančio žmogaus dehumanizavimui. Toliau bus aptarta situacija Lietuvos įkalinimo įstaigose.

2023 m. vasario 23 d. Europos Tarybos įsteigto Europos komiteto, skirto kankinimo ir kitokio žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio ir bausmių prevencijai (CPT, angl. *European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*), paskelbtoje ataskaitoje po 2021 m. gruodžio mėn. vykusio vizito Lietuvoje, teigiama, jog įkalinimo įstaigų darbuotojų žodinė prievarta ir grasinimai, taip pat kitų formų nepagarbus ar provokuojantis elgesys su kaliniais yra nepriimtini (Sakalauskas, 2024). Tokia CPT kritika rodo, jog Lietuvos įkalinimo įstaigų kultūra tuo metu neatspindėjo kalėjimų sistemos humanizavimo standartų. Todėl itin svarbu, kad 2021 m. Kalėjimų tarnybos reformos koncepcijoje⁸ buvo priimta nuostata, jog organizuojant nuteistųjų laisvės atėmimo bausmės resocializaciją svarbu be išlygų saugoti žmogiškąjį orumą. Be to, atkreipiamas dėmesys, jog Kalėjimo tarnybos pareigūnai turi siekti pozityvaus santykio su nuteistaisiais, bendradarbiauti su jais. Taip pat tame dokumente teigiama, kad vienas iš už resocializacijos priemonių įgyvendinimą atsakingų darbuotojų darbo tikslų yra sukurti pasitikėjimu grįstą santykį su nuteistaisiais. Taigi, iš reformos koncepcijos akivaizdu, jog manoma, kad nuteistųjų resocializacijos proceso veiksmingumas priklauso nuo kalinimo įstaigų darbuotojų. Atkreiptinas dėmesys, jog taip pat suprantama, koks svarbus senų, dabartinio laikmečio neatitinkančių ir bausmių vykdymo sistemą⁹ diskredituojančių sąvokų atsisakymas, o naujų kalinimo įstaigų statymas siejamas su naujos kultūros kūrimu (2021-01-07 Kalėjimų departamento prie LR teisingumo ministerijos direktoriaus įsakymas Nr. V-5). Akivaizdu, jog Lietuvos įkalinimo įstaigų reforma siekiama iš esmės keisti požiūrį į laisvės atėmimo bausmę atliekančius asmenis. Reformos tikslas – ryšio tarp įkalinimo įstaigų darbuotojų ir laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų kūrimas, pagrįstas pagarba ir žmogiškojo orumo išsaugojimu, o ne nuteistųjų žeminimu.

⁸ 2021-01-07 Kalėjimų departamento prie LR teisingumo ministerijos direktoriaus įsakymas Nr. V-5.

⁹ Bausmių vykdymo sistema – tai valstybės institucijų, įstaigų ir pareigūnų, taip pat valstybės įgaliotų asmenų, atsakingų už kriminalinių bausmių įgyvendinimą, visuma (Švedas, 2003, 120).

Iki kalėjimų reformos Lietuvos teisės instituto mokslininkų atlikto tyrimo (Sakalauskas et al., 2019) rezultatai parodė bendravimo tarp kalinimo įstaigų darbuotojų ir nuteistųjų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę, sunkumus. Minėtame tyrime 66,7 proc. respondentų teigė, jog dauguma darbuotojų kalba tik įsakmiu tonu, o apibendrinus visus atsakymus į klausimą, kuo juos labiausiai erzina įstaigos darbuotojų elgesys, atskleista, kad tai yra nepagarba, nurodinėjimas, priekabiavimas, patyčios, grubumas, įžūlumas, nepagarbi kalba ar kalbėjimas pakeltu tonu, nužmoginimas ir pan. Tyrime dalyvavę nuteistieji pastebi, supranta ir vertina tuos darbuotojus, kurie nori ir sugeba palaikyti žmogiškus santykius, įsiklauso į jų poreikius bei nuoširdžiai bendrauja su atliekančiais bausmę. Kitaip tariant, vertinama viskas, ką galima apibendrinti žodžiais *žmogiškumas* arba *pagarbus bendravimas*. Beje, net 46,8 proc. nuteistųjų teigė sunkiai randantys kontaktą su įstaigos darbuotojais. Pastarasis vertinimas rodo, kad beveik pusei visų įkalinimo bausmę atliekančių asmenų atrodo, jog sąlygas pozityviems santykiams su pareigūnais yra itin nepalankios (Sakalauskas et al., 2019). Kadangi minėtas tyrimas buvo atliktas iki 2021 m. Lietuvos įkalinimo įstaigų reformos ir po reformos jau praėjo penkeri metai, norint suprasti, ar įvykdyti struktūriniai pokyčiai davė rezultatų, būtina atlikti naują tyrimą bei palyginti senuosius duomenis su dabartine situacija. Naujas tyrimas atskleistų, ar pavyko senąją nepagarbos ir nužmoginimo kultūrą pakeisti nauja – saugančia nuteistųjų žmogiškąjį orumą. Tačiau kol kas galima teigti, jog verbalinė komunikacija įkalinimo įstaigose tiek Lietuvoje, tiek ir kitose šalyse yra probleminė sritis, kuri reikalauja atidesnių tyrimų.

Analizuojant kalėjimo darbuotojų ir laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų santykius, susijusius su dehumanizavimo raiška, galima remtis įvairiomis teorijomis, kurios padeda suprasti šių santykių dinamiką, priežastis ir pasekmes, tačiau šiame darbe darbuotojų ir nuteistųjų santykiai bus aptarti atsižvelgiant į socialinės galios teoriją (French and Raven; 1959; 1965), nes būtent galios santykiais grįsta visa bausmių vykdymo sistema.

1.2.2. Socialinės galios ir dehumanizavimo raiškos sąsajos įkalinimo įstaigoje

Kadangi bendravimas įkalinimo įstaigoje paremtas galios santykiais, itin svarbu atkreipti dėmesį, kaip galia naudojama, siekiant palaikyti institucinę tvarką: ar ieškant galimybių bendradarbiauti, ar siekiant įkalintuosius žeminti, o gal net kankinti. Yra būtina stebėti, ar kalėjimo darbuotojų turima socialinė (institucijos suteikta) galia netampa dehumanizavimo įrankiu.

Manytina, jog tarp kalinimo įstaigos darbuotojų ir laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų galėtų būti įvairios formos galios išraiškų. John'as R. P. French'as ir Bertram'as Raven'as (1959, 1965), kalbėdami apie socialinę galią, išskyrė penkias galios formas: atlygio

(angl. *reward power*), prievartos (angl. *coercive power*), teisėtą (angl. *legitimate power*), referentinę (angl. *referent power*) ir ekspertinę (angl. *expert power*). Visos šios galios formos naudojamos siekiant daryti socialinę įtaką.

Šiame darbe socialinė įtaka, remiantis French ir Raven (1959, 1965) darbais, galėtų būti apibrėžta, kaip nuteistųjų įsitikinimų, požiūrio ar elgesio pokytis, kurį lemia kalinimo įstaigos darbuotojų veiksmai. O socialinė galia suprantama, kaip tokios įtakos potencialas, t. y. kalinimo įstaigos darbuotojo gebėjimas pasiekti tokį pokytį naudojant turimus išteklius.

Toliau aptariamos kiekvienos socialinės galios formos sąsajos su dehumanizavimo raiška įkalinimo įstaigose.

Atlygio galios principas, taikomas įkalinimo įstaigose, reiškia, kad darbuotojai gali daryti įtaką nuteistųjų elgesiui, siūlydami jiems atlygį. Atlygis gali būti įvairus, pavyzdžiui, geresnės kalinimo sąlygos, privilegijos, teigiamas rizikos vertinimas ir pan. Svarbu, kad laisvės atėmimo bausmę atliekantis asmuo suvoktų, jog institucijos darbuotojai tikrai gali suteikti šį atlygį, kurio dydis ir tikimybė jį gauti tiesiogiai priklauso nuo pareigūnų galios. Kuo didesnis ir realesnis atlygis už pageidaujamą kalinčiojo elgesį, tuo didesnė pareigūnų įtaka. Taigi, atlygio galia kalinimo įstaigose galėtų padėti formuoti laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų pageidaujamą elgesį. Šiuo atveju itin svarbu aiškiai apibrėžti vertingus, teisėtus ir realiai pasiekiamus atlygius bei nuosekliai ir suprantamai juos taikyti. Sėkmingas atlygio galios taikymas ne tik motyvuotų nuteistuosius asmenis keistis, bet ir didintų pasitikėjimą įkalinimo įstaigos darbuotojais. Tačiau šiuo atveju itin svarbu, jog ši galios forma būtų naudojama, remiantis itin aiškiais kriterijais bei aiškiai apibrėžtomis įkalinimo įstaigos vidaus tvarkos taisyklėmis. Taip pat ši galia negali būti naudojama nuteistuosius skatinant užsidirbti žmogaus bazinius poreikius atitinkantį atlygį, nes tokiu atveju bus pažeistas laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų orumas, o bazinių poreikių neatitinkančios įkalinimo sąlygos prilyginamos kankinimui. O tai jau laikytina dehumanizavimo raiška.

Prievartos galia – tai kalinimo įstaigos pareigūnų galėjimas daryti įtaką laisvės atėmimo bausmę atliekantiems asmenims per baimę ir grąsinimus bausmėmis. Nuteistieji asmenys paklūsta, kad išvengtų neigiamų pasekmių: bausmių, privilegijų atėmimo, griežtesnio režimo ir pan. Šios galios efektyvumas priklauso nuo to, kaip stipriai nuteistieji asmenys suvokia bausmės grėsmę ir kokia tikimybė, kad jos išvengs paklusdami. Tačiau, skirtingai nei atlygio galia, prievartos galia ilgainiui mažina laisvės atėmimo bausmę atliekančio asmens teigiamą požiūrį į instituciją, paskatina vengti sąveikos ir bendradarbiavimo su įkalinimo įstaigos darbuotojais. Prievartos galia turi tiesioginę sąsają su dehumanizavimu, kadangi įtakos siekiama per baimę, bausmes ar fizinę jėgą. Laisvės atėmimo bausmę atliekantys asmenys nustoja būti subjektais ir tampa objektais, kuriuos reikia suvaldyti. Nuolatinis fizinės ar

psichologinės bausmės laukimas atima iš nuteistųjų saugumo jausmą. Jei prievartos galia įkalinimo įstaigose yra esminis valdymo įrankis, tai ilgalaikiai padariniai gali būti neigiami. Pasitelkus šią galią siekiama paklusnumo, tačiau mažinama bendradarbiavimo galimybė, formuojamas neigiamas požiūris į instituciją. Be abejo, tokia socialinė galia gali būti ir dehumanizavimo įrankis. Įkalinimo įstaigose ši galios forma egzistuoja, bet svarbu subalansuoti prievartos galią su kitomis, pozityvesnėmis įtakos formomis, skatinančiomis teigiamą elgesio pokytį bei saugančiomis žmogaus orumą.

Teisėtos galios principu iš esmės paremta visa bausmių vykdymo sistema. Vadovaujantis šiuo principu tikimasi, jog įkalinti asmenys laikysis taisyklių ir nurodymų todėl, kad pripažįsta teisėtą kalėjimų sistemos ir jos darbuotojų galią palaikyti tvarką ir vykdyti institucijos reglamentus. Šis teisėtumas kyla iš: socialinės struktūros pripažinimo, kur laisvės atėmimo bausmę atliekantys asmenys pripažįsta institucijos hierarchinę struktūrą; kultūrinių vertybių ir teisinės sistemos, kur visuomenė ir teisinė sistema suteikia valstybei bei jos atstovams teisę nusikaltimus padariusius asmenis įkalinti, apribojant jų prigimtines laisves; įgaliotųjų asmenų paskyrimo, kur įkalinimo įstaigos darbuotojų įgaliojimai įteisinami per valstybės nustatytų reikalavimų laikymąsi. Šiuo atveju laisvės atėmimo bausmę atliekantys asmenys supranta, kad įkalinimo įstaigos pareigūnai yra oficialiai paskirti atlikti tam tikrus teisinėje sistemoje numatytus vaidmenis.

Taigi teisėtos galios principas reiškia, jog įkalinimo įstaigos personalas daro įtaką nuteistiesiems ne jėga, bet todėl, kad laisvės atėmimo bausmę atliekantys asmenys kalinimo įstaigos darbuotojų valdžią suvokia kaip teisėtą ir pagrįstą. Tai itin svarbu palaikant tvarką, užtikrinant saugumą ir atliekant kitas kalinimo įstaigai priskirtas funkcijas. Jei laisvės atėmimo bausmę atliekantys asmenys kalinimo įstaigos funkcijas suvoks kaip teisėtas ir paklus kalinimo tvarkai, tai bus sukurta stabilesnė ir lengviau valdoma įkalinimo įstaigos aplinka.

Nors ši galia remiasi pareigomis ir taisyklėmis, ji gali tapti dehumanizuojanti per kalinimo įstaigos darbuotojų moralinį atsiribojimą nuo nuteistųjų. Šiuo atveju laisvės atėmimo bausmę atliekantys asmenys tampa tik numeriu dokumentuose. Jei darbuotojas akiai laikosi reglamentų, neatsižvelgdamas į žmogiškąsias aplinkybes, pavyzdžiui, ligą ar gedulą, įvyksta institucinis nužmoginimas. Teisėta galia taip pat gali sukurti takoskyrą tarp „mes prieš juos“, t. y. supriešinti kalėjimo darbuotojus ir nuteistuosius, o tai taip pat gali vesti į nuteistųjų dehumanizavimą.

Referentinė galia pasireiškia tuomet, kai asmuo nori tapatintis su kitu asmeniu ar tam tikra grupe ir dėl šio noro elgiasi, tiki ir suvokia pasaulį taip, kaip tas asmuo. Kalinimo įstaigose tai galėtų reikšti, jog laisvės atėmimo bausmę atliekantys asmenys nori tapatintis su

jiems tinkamą pavyzdį rodančiais institucijos darbuotojais, tačiau lygiai taip pat gali tapatintis ir su kitais nuteistaisiais ar nuteistųjų grupėmis, siekdami joms priklausyti, užsitikrinti saugumą ar norimą statusą. Dėl šio siekio tapatintis su autoritetais, nuteistieji gali perimti kitų įkalintųjų ar jų grupių elgesio normas, vertybes ir įsitikinimus, net jei tai prieštarauja kalinimo įstaigos taisyklėms. Kitaip tariant, referentinė galia gali būti ir pozityvi, ir turėti neigiamų padarinių, ji gali turėti didelės įtakos laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų elgesiui ir socialinei dinamikai. Ši galia skiriasi nuo prievartos ar atlygio galios, nes kyla iš vidinio noro tapatintis su kuria nors grupe ir priklausyti jai, o ne dėl išorinių paskatų. Supratimas apie referentinę galią gali padėti kurti veiksmingesnes resocializacijos strategijas, skatinant teigiamą tapatinimąsi.

Referentinė galia – tai galia, grindžiama noru tapatintis su lyderiu, kuriam rodoma pagarba. Ši galios forma neturės sąsajų su dehumanizavimu, jei kalėjimo darbuotojas pelnys nuteistųjų pagarbą kaip asmenybę, o tuo pačiu pripažins laisvės atėmimo bausmę atliekančio asmens žmogiškumą. Tačiau, jei referentinė galia naudojama palaikyti įkalinimo įstaigos subkultūrą, tai bus prielaida itin stipriam dehumanizavimui¹⁰.

Ekspertinė galia atsiranda, kai laisvės atėmimo bausmę atliekantis asmuo pripažįsta, jog kalinimo įstaigos darbuotojai (psichologai, resocializacijos skyriaus darbuotojai ar kiti institucijos specialistai) turi žinių ar patirties tam tikroje srityje. Šios žinios gali būti susijusios su taisyklėmis, teisiniais klausimais, psichologine pagalba ar profesiniu mokymu. Bausmę atliekantis asmuo paklūsta, nes tiki institucijos darbuotojo kompetencija ir tai daro poveikį nuteistojo mąstymui ir elgesiui. Kitaip tariant, ekspertinė galia yra veiksminga, kai kalinimo įstaigos darbuotojo autoritetas ir patikimumas yra kalinčiųjų pripažintas, tačiau šios galios poveikio sritis yra ribota ir pasireiškia tik ten, kur institucijos darbuotojas laikomas ekspertu.

Jei ekspertinė galia naudojama siekiant nuteistųjų resocializacijos tikslų, tai yra gerai, tačiau, jei šių žinių netinkamas naudojimas menkina nuteistuosius, tai gali tapti dehumanizavimo įrankiu.

Akivaizdu, jog įkalinimo įstaigų aplinkoje galia pasireiškia įvairiomis formomis. Aptarti French ir Raven (1959, 1965) galios tipai galėtų padėti analizuoti kalinimo įstaigų dinamiką, o socialinės galios principų supratimas ir taikymas itin svarbus siekiant efektyvaus laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų ir nuteistųjų bendravimo ir bendradarbiavimo. Kadangi bendravimas įkalinimo įstaigose negali būti atsietas nuo galios santykių, todėl itin svarbu suprasti ir surasti tinkamiausias priemones socialinei įtakai apibrėžti.

¹⁰ Apie įkalinimo įstaigų subkultūrą ir su tuo susijusią dehumanizavimo raišką išsamiau 1.2.3. skyriuje.

1.2.3. Kalėjimo subkultūros ir dehumanizavimo raiškos sąsajos

Paprastai subkultūrų kalba yra itin spalvinga ir dinamiška, kupina specifinių žodžių, posakių ir kalbėjimo būdų, kurie padeda jos nariams identifikuotis ir atskirti save nuo kitų socialinių grupių. Šios kalbos ypatybės nuolat kinta, atspindėdamos besikeičiančias normas ir vertybes. Kiekviena subkultūra turi ir savo specifinę kalbinę raišką, žargoną. Kalėjimo žargonas iš visų sociolektų itin išsiskiria. Taip yra dėl keleto priežasčių. Kalėjimo bendruomenė yra, ko gero, labiausiai atribota nuo likusios visuomenės: čia galioja savi nerašyti įstatymai, vertybių sistema, išvaizdos etalonas bei tam tikra hierarchija. Lietuvoje kalėjimo žargonas ir tradicijos yra perimta iš Sovietų Sąjungos laikų (1922–1991 m.). Lietuvai atgavus nepriklausomybę kalinimo įstaigų subkultūra tapo autonomiškesnė ir pradėjo kisti (Kudirka, 2012: 5). Kalėjimo subkultūra remiasi neformalia kalinių hierarchija (kastų sistema), kuri, kaip teigia CPT savo 2023 metais paskelbtoje ataskaitoje, vis dar atrodo esanti laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų gyvenimo pagrindas. Subkultūros tradicijos diktuoja kalėjimo vidaus tvarką ir joms yra teikiama pirmenybė prieš oficialias taisykles. Taigi, tokia subkultūra kelia problemų bausmių vykdymo sistemai bei laisvės atėmimo bausmės atliekančių asmenų resocializacijai. Todėl kalėjimo subkultūros pažinimas bei analizė šiame darbe yra būtina norint suprasti sudėtingą kalbos, galios, tapatybės bei dehumanizavimo raiškos sąveiką kalėjimo aplinkoje. Kalėjimo subkultūra žmogiškumą neigia per animalizavimą ir per galios santykius, kurie pagrįsti hierarchija bei žmonių skirstymu į kategorijas: vierchai, bachūrai, ožiai, gaidžiai, džiumbrai ir pan. (Kudirka, 2012).

Kalėjimo žargonas asmens tapatybę ir statusą konstruoja per specifinį kalbinį kodą ir yra viena ryškiausių dehumanizavimo raiškos priemonių. Nuteistiesiems priskiriant gyvūnų pavadinimus, individas yra simboliškai pašalinamas iš žmogiškosios bendruomenės. Tai ne tik etiketė, bet ir mechanizmas, skirtas pateisinti asmens diskriminaciją, smurtą ar socialinę izoliaciją. Gyvūno metafora panaikina empatiją žemesnio statuso nuteistiesiems. Tikėtina, jog animalistinių pavadinimų vartojimas subkultūroje nėra atsitiktinė kalbinė raiška. Tai kryptingas siekis asmenį nužmoginti (atimti žmogui būdingas savybes bei laikyti jį gyvuliu), o vėliau jį žeminti, tyčiotis ar net atlikti smurtinius veiksmus.

2. Dehumanizavimo raiškos tyrimo procedūra ir rezultatai

2.1. Tyrimo metodologija

Kaip jau buvo minėta įvade, siekiant išsiaiškinti dehumanizavimo raišką Alytaus įkalinimo įstaigoje buvo analizuojami antriniai duomenų šaltiniai, surinkti Alytaus kalėjime 2025 m. balandžio 11 d. kartu su VU filosofijos fakulteto Taikomosios ir teorinės kriminologijos magistrantūros I-ojo kurso studentėmis, vadovaujant dr. Jolantai Aleknevičienei. Atlikto tyrimo tikslas: išsiaiškinti kalėjimo darbuotojų ir nuteistųjų bendravimo patirtis, siekiant nuteistųjų resocializacijos tikslų.

Tyrimo populiacija: Lietuvos kalėjimų tarnybos Alytaus kalėjimo darbuotojai ir nuteistieji.

Tyrimo imtis: 14 Alytaus kalėjimo darbuotojų iš Resocializacijos bei Saugumo valdymo skyrių (žr. 1 priedą) bei 16 laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų, kurie interviu atlikimo metu bausmę buvo atlikę ne trumpiau nei 6 mėn. (žr. 2 priedą)¹¹.

Informantų atrankos principai: tyrimo dalyviai – darbuotojai buvo atrinkti tikslinės atrankos būdu iš 2025 m. balandžio 11 d. dirbusių darbuotojų, siekiant, kad jų amžius būtų kuo įvairesnis, kad būtų tolygus lyčių pasiskirstymas bei įvairus darbo stažas. Tyrimo dalyvius – nuteistuosius parinko kalėjimo darbuotojai, tačiau nėra žinoma, koku atrankos principu buvo remtasi.

Tyrimo instrumentas buvo kuriamas siekiant išsiaiškinti Alytaus kalėjimo darbuotojų ir laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų bendravimo patirtis. Kiekvienai tiriamųjų grupei buvo sudarytas pusiau struktūruoto interviu scenarijus, kuriame buvo pateikti atvirieji klausimai, sugrupuoti į teminius blokus (žr. 3 ir 4 priedus).

Tyrimo etika. Svarbu paminėti, jog dalis interviu su nuteistaisiais vyko kalėjimo darbuotojų kabinetuose, kuriuose tuo metu buvo ir darbuotojai. Tai galėjo turėti įtakos nuteistųjų atsakymams. Šio tyrimo autorė atliko tris pusiau struktūruotus interviu: vieną su kalėjimo darbuotoja ir du su nuteistaisiais. Nei viename interviu pašaliniai asmenys nedalyvavo. Kadangi duomenų analizei apie dehumanizavimo raišką buvo naudojami visų tyrėjų surinkti interviu, tai analizuojant juos buvo itin atsargiai vertinti arba visai nevertinti tie interviu, kurie buvo atliekami dalyvaujant tretiesiems asmenims.

Atliekant tyrimą buvo vadovaujamasi informuoto sutikimo bei žalos vengimo principu, be to, buvo stengiamasi užtikrinti tyrimo dalyvių konfidencialumą. Deja, dėl to, kad kalėjimo darbuotojai kai kurias atvejais stebėjo nuteistuosius, ne visais atvejais pavyko tai užtikrinti. Tačiau visi tyrimo dalyviai žinojo, jog turi teisę neatsakyti į klausimus ar bet kuriuo metu

¹¹ Pateiktuose 1 ir 2 prieduose nurodomos tyrimo dalyvių charakteristikos bei kiekvieno interviu trukmė.

visai nutraukti interviu. Taip pat buvo gauti tyrimo dalyvių sutikimai daryti interviu įrašus, o juos transkribuojant tyrimo dalyvių duomenys buvo nuasmeninti.

Tyrėjų nešališkumo reflektavimas. Tyrimo metu tyrėjai – interviuotojai atsiribojo nuo savo turimų nuostatų bei įsitikinimų ir tyrimo dalyviams nereiškė savo nuomonės. Interviu metu buvo užduodami atvirieji klausimai, kurie nesuponavo norimo ar tikėtino atsakymo.

Duomenų apdorojimo metodas. Duomenys buvo koduojami pasitelkus kompiuterinę duomenų analizės programą *Taguette* (versija 1.4.1). Kodavimo metu išskirti dehumanizavimo raiškos vienetai buvo grupuojami į tris kategorijas: kalbinius, socialinius bei fizinius vienetus. Darbe cituojant interviu, skliaustuose nurodoma:

- 1) tyrimo dalyvio – darbuotojo interviu numeris; lytis; skyrius, kuriame dirba darbuotojas bei darbo stažas.
- 2) tyrimo dalyvio – nuteistojo tik interviu numeris, kadangi visi nuteistieji vyrai, o jų laisvės atėmimo bausmės trukmė bei teistumų skaičius šiame tyrime nėra aktualūs.

2.2. Interviu analizės rezultatai

Kap ir buvo aptarta 1.1. skyriuje, nėra universalių kriterijų dehumanizavimui nustatyti, nes šis reiškiny yra socialinis konstruktas, kurio raiška priklauso nuo kintančio sociokultūrinio konteksto bei aplinkos sąlygų. Todėl ir dehumanizavimo raiškos tyrimo procesai turi būti pritaikyti socialinės tikrovės konstravimo procesų vertinimui kiekvienu konkrečiu atveju. Atsižvelgiant į įkalinimo įstaigos specifiką bei, atliekant Alytaus kalėjimo darbuotojų ir nuteistųjų interviu analizę, išskirtus dehumanizavimo raiškos vienetus, šis empirinis tyrimas sudarytas iš trijų dalių: pirmiausiai analizuojama kalbinė žmogiškumo neigimo raiška; vėliau – socialinės dehumanizavimo raiškos formos, susijusios su žmogaus orumą pažeidžiančiais ribojimais bei nuteistųjų socialiniu neveiksnumu, o trečiame skyriuje aptariamos fizinės dehumanizavimo raiškos formos, susijusios su įkalinimo sąlygomis bei stebima ar yra konfliktų ir smurto apraiškų.

2.2.1. Kalbinė dehumanizavimo raiška

2.2.1.1. Žmogiškumą neigianti ar menkinanti raiška

Visuomenėje vyraujančias nuostatas formuoja įvairūs psichologiniai bei socialiniai mechanizmai. Šiame skyriuje atsiskleis Alytaus kalėjimo darbuotojų nuostatos, nes nuo to, kaip suvokiami laisvės atėmimo bausmę atliekantys asmenys, jiems yra priskiriami tam tikri stereotipai, kurie gali lemti dehumanizavimą. Kai stereotipai turi neigiamą konotaciją ir jais asmenys yra nuasmeninami, susidaro sąlygos dehumanizavimui, tačiau, kai stereotipiniai neigiamą atspalvį turintys apibūdinimai keičiami neutraliais ar į asmenį orientuotais

pasakymais, yra mažinama socialinė atskirtis tarp darbuotojų ir nuteistųjų, o tai slopina dehumanizavimo galimybę. Tuo tikslu atliekant tyrimą buvo analizuojama nuteistiesiems priskiriamų apibūdinimų bei socialinių etikečių visuma.

Šiame tyrimo etape buvo nagrinėjama tik Alytaus kalėjimo darbuotojų kalbinė raiška. Metodologinė analizės eiga buvo struktūruojama keliais etapais:

- 1) Leksinių vienetų identifikavimas. Pirmiausiai išskirti visi darbuotojų diskurse (interviu) vartojami žodžiai, kuriais referuojama į nuteistuosius.
- 2) Konotacinis leksinių vienetų nustatymas: identifikuoti nuteistųjų apibūdinimai vertinti pagal jų emocinį krūvį bei semantinį atspalvį.

Toliau trumpai aptariami laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų įvardijimai.

Frazeologizmas „**skundų maišelis**“ buvo priskirtas neigiamą konotaciją turinčiai kalbinei raiškai, nes anot www.lietuviuzodynas.lt, „skundų maišas“ prilyginamas „skundikui“, o kaip teigiama www.zodynas.lt, „skundikas“, tai asmuo, kuris dažnai skundžiasi, ypač mažais dalykais, arba kuris mėgsta pranešti apie kitus (pvz., mokykloje, darbe). www.zodynas.lt pateiktuose pavyzdžiuose¹² frazeologizmas „skundų maišas“ pasižymi ryškia pejoratyvine¹³ konotacija, nurodanti į neigiamą asmens charakterio savybių vertinimą per besaikio skundimosi prizmę.

Nuteistųjų bendruomenėje ir institucinėje aplinkoje tokia kalbinė raiška atlieka ne tik apibūdinamąją, bet ir stigmatizuojančią funkciją. Kalbinis nuteistųjų stigmatizavimas neigiamą konotaciją turinčiais frazeologizmais yra vienas iš dehumanizavimo raiškos būdų, leidžiantis sumenkinti žmogų ar jo patiriamus išgyvenimus.

„**Rašytojai**“ – tai yra išskirtinai kalėjimuose laisvės atėmimo bausmės atliekančių asmenų, kurie rašo oficialius skundus, apibūdinimas, taip pat kaip ir frazeologizmas „skundų maišelis“ turintis neigiamą konotaciją:

[1] „*Praktikoj buvo ne vienas rašytojas, bet blogybė mūsų yra tame, kad rašytojai dažniausiai veikia kitus ta prasme, kad jie už kitus rašo. Tas yra blogai. Nu, bet kaip tu uždrausi, kaip tu padarysi?*“ (02_vyr_SVS_14 m).

Šis Alytaus kalėjimo darbuotojų vartojamas apibūdinimas taip pat susijęs su prieš tai aptartu frazeologizmu „skundų maišelis“. „Rašytojas“ kalėjimo kontekste paneigia tradicinę literatūrinę prasmę ir įgauna neigiamą emocinę reikšmę, žyminčią ne kūrybinę veiklą, o kalėjimo darbuotojų nepageidaujamą nuteistųjų pasipriešinimą bausmių vykdymo sistemai,

¹² „Jis yra tikras skundikas – visada skundžiasi viršininkui apie kolegas“; „Vaikai nemėgsta žaisti su Tomu, nes jis elgiasi kaip skundikas“; „Nebūk skundikas ir išspręsk problemą tiesiogiai su draugu“.

¹³ Pejoratyvini (angl. *pejorative*) yra terminas, kuris kalboje nurodo žodį ar frazę, turinčią neigiamą arba menkinantį atspalvį. Šis žodis dažnai naudojamas apibūdinti išraiškas, kurios rodo neigiamą nuomonę arba vertinimą apie asmenį, grupę, ar dalyką. Pejoratyviniai žodžiai gali turėti didelę įtaką, nes jie gali formuoti socialinę nuomonę ir stereotipus (<https://pejorative.lietuviskai.lt/>).

pasitelkiant teisinį išprusimą ar žinias. Nuteistasis, aktyviai besinaudojantis skundų teikimo teise, kalėjimo administracijos akyse tampa trukdžiu, sukuriančiu papildomo darbo¹⁴. Pateikta citata taip pat atskleidžia, jog raštingas ir teisinių žinių turintis nuteistasis įgyja socialinį kapitalą, tapdamas tarpininku tarp administracijos ir tokių žinių neturinčių laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų. Tačiau, Alytaus kalėjimo darbuotojų manymu, skundų rašymas nėra siekis išspręsti problemą, o būdas destabilizuoti įstaigos darbą, todėl yra vertinamas neigiamai. „Rašytojas“ suvokiamas kaip asmuo, piktnaudžiaujantis laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų teise teikti rašytinius nepasitenkinimus ar kaip kliūtis kalėjimo darbuotojui, kuris turi teikti rašytinį atsakymą, todėl bet koks oficialus nuteistojo kreipimasis iš anksto gali būti interpretuojamas kaip „rašytojo“ strateginis ėjimas, o ne pagrįstas skundas, susijęs su žmogaus teisių pažeidimu.

Laisvės atėmimo vietose skundų teikimo praktika paprastai inicijuojama tuomet, kai manoma, jog yra neužtikrintos (pažeistos) asmens teisės ar žmogiškasis orumas, kas galėtų būti interpretuojama kaip dehumanizavimas¹⁵. Tačiau užuot užtikrinus pažeistų teisių restituciją, įvyksta priešingas procesas: asmuo dar kartą pažeminamas suteikiant jam menkinančią „rašytojo“ etiketę. Šiuo atveju nuteistasis patiria antrinę viktimizaciją¹⁶, kuri įvyksta tada, kai pati įkalinimo įstaiga, privalanti užtikrinti teisingumą ir saugumą, tampa papildomo kalbinio smurto šaltiniu. Užuot sulaukęs skundo apie galimai patirtą pirminę skriaudą nagrinėjimo, asmuo patiria naują pažeminimą dėl suteiktos stigmatizuojančios etiketės, kuri nuvertina skundą teikiančio asmens argumentų turinį, sutelkiant dėmesį tik į patį rašymo faktą, kaip priešišką veiksmą.

Kitas analizės metu nustatytas raiškos veientas yra „gyvagalis“. Kalėjimų kontekste tai yra žargoninė raiška, vartojama apibūdinti asmenį, kuris nuteistas kalėti iki gyvos galvos. Nors neoficialioje kalėjimo hierarchijoje statusas priklauso nuo asmeninių savybių ir laisvės atėmimo bausmę atliekančio asmens praeities, „gyvagaliai“ dažnai traktuojami kaip atskira kasta. Manytina, jog dėl to, kad tokie nuteistieji neturi ko prarasti (jų bausmės laikas neturi pabaigos), kiti nuteistieji ar net kalėjimo darbuotojai su jais elgiasi kitaip. Lietuvoje nuteistieji iki gyvos galvos ilgą laiką buvo kalinami tik Lukiškių kalėjime, griežtesnėmis sąlygomis ir labiau izoliuoti nuo kitų kalinių. Tačiau uždarius Lukiškių kalėjimą ir pasikeitus bausmių

¹⁴ Apie ir taip didelį Alytaus kalėjimo darbuotojų darbo krūvį pasakojo beveik visi tyrimo dalyviai (net nuteistieji).

¹⁵ Tinkamų kalinimo sąlygų neužtikrinimas Lietuvos ir tarptautinėje teisėje yra prilyginamas kankinimui ir (ar) žeminančiam elgesiui.

¹⁶ Antrinė viktimizacija – neigiami padariniai, kuriuos patiria auka ir kurie nėra tiesioginiai viktiminio įvykio padariniai, pavyzdžiui, įvairūs neigiami išgyvenimai, nuostoliai, atsirandantys dėl netinkamo ikiteisminio ar teisminio bylos nagrinėjimo, dėl žiniasklaidos įsikišimo, dėl netinkamos, asmenį žeminančios medicininės apžiūros, dėl nepagrįstų kaltinimų ir pan. (Uscila, 2005). Šis terminas apibūdina traumuojantį išgyvenimą, kuris nėra tiesioginis nusikaltimo rezultatas, bet kyla dėl institucijų ar individų netinkamo elgesio su nukentėjusiuoju. (Murauskienė, 2015, p. 37).

vykdymo kodeksui¹⁷, santykinai pasikeitė ir nuteistųjų iki gyvos galvos kalinimo sąlygos bei galimybės. Tokie pakeitimai buvo būtini, nes įkalinimas iki gyvos galvos be jokios galimybės būti paleistam, neatitiko Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje¹⁸ (EŽTT) numatyto draudimo skirti nežmonišką ar orumą žeminančią bausmę.

EŽTT jurisprudencijoje teigiama, jog laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė, nesudarant realios galimybės ją peržiūrėti, gali būti traktuojama kaip nežmoniškas ar žeminantis elgesys, pažeidžiantis prigimtinių žmogaus orumą. Šiame vertybiniame kontekste neformalaus ir menkinamojo pobūdžio žodžio „gyvagalis“ vartojimas laikytinas nesuderinamu su humaniškumo principu bei žmogaus teisių standartais. Tokia kalbinė raiška ne tik stigmatizuoja nuteistuosius, bet ir sukuria prielaidas jų dehumanizavimui. Siekiant užtikrinti profesinę etiką bei terminologinį tikslumą, tokie asmenys turėtų būti įvardijami tiesiog kaip nuteistieji iki gyvos galvos.

Žodis „**pirmakartis**“ taip pat, kaip ir „gyvagalis“ yra susijęs su bausmės tipu. Šis apibūdinimas priskiriamas asmeniui pirmą kartą atliekančiam laisvės atėmimo bausmę ir turi neutralią konotaciją, nes tai yra nuoroda į asmens teistumo istoriją. Paprastai į tokius asmenis žiūrima atlaidžiau, siekiama juos apsaugoti nuo neigiamos kalėjimo subkultūros įtakos. Nors žodis „pirmakartis“ neturi neigiamos konotacijos, tačiau vadovaujantis į asmenį orientuotos kalbos principais, neturėtų būti vartotinas ir turėtų būti keičiamas į „asmuo, pirmą kartą atliekantis laisvės atėmimo bausmę“. Deja, dėl kalbos ekonomijos principo, toks pasakymas šnekamojoje kalboje turbūt būtų itin retas atvejis.

Dar vienas analizės metu nustatytas žodis „**sociopatas**“ įptastai vartojamas apibūdinti asmenims, kuriems būdingas asocialaus tipo asmenybės sutrikimu pasižymintiems asmenims ir kurių nesocialus charakteris, tikėtina, susiformavo greičiau dėl netinkamo auklėjimo šeimoje nei dėl įgimtų temperamento bruožų (Žukauskienė, 2006; 64–65). Tačiau DSM klasifikacijoje nepateikiama aiškių sociopatijos įvertinimo kriterijų. Pasakytina, kad daugelis tokį sutrikimą turinčių asmenų yra vyrai, tačiau nustatyta, kad vis daugėja sociopatiniais bruožais pasižyminčių moterų. Kai kurie iš šių asmenų yra agresyvūs, linkę į riziką, manipuliacijas, tačiau iš esmės jų temperamentas, kitaip nei psichopatinių asmenų, laikomas normaliu. (Žukauskienė, 2006, p. 64–65). Psichologė Žukauskienė analizuodama tyrimus apie sociopatinio tipo asmenybės teigia, jog sociopatai sudaro maždaug 3–4 proc. bendros vyrų populiacijos ir mažiau nei 1 proc. moterų populiacijos, tačiau pasakytina ir tai, kad jie sudaro

¹⁷ Po 2019 m. baudžiamųjų įstatymų reformos atsirado galimybė paleisti į laisvę asmenis, nuteistus laisvės atėmimu iki gyvos galvos. Tokiu atveju pirmiausiai laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė keičiama į terminuotą laisvės atėmimo bausmę, o vėliau, pasibaigus nustatytam bausmės terminui asmuo paleidžiamas į laisvę. Bausmės keitimo galimybė prieinama kiekvienam asmeniui, kuris atitinka įstatyme numatytus kriterijus.

¹⁸ 1950 m. lapkričio 4 d. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.

beveik 20 proc. JAV kalėjime kalėjimuose esančių asmenų (Hare, 1993) ir nuo 33 proc. iki 80 proc. kriminalinių nusikaltėlių (Mednick, irkt.; 1977, Hare, 1980) populiacijos. Tačiau paminėti tyrimai yra seni ir pernelyg apibendrinti. JAV įkalinimo sistema yra specifinė dėl griežtos bausmių politikos ir su tuo susijusiais aukštais įkalinimo rodikliais, todėl tyrimuose minimas 20 proc. rodiklis nebūtinai atspindi situaciją Europoje ar kituose regionuose. Taip pat atkreiptinas dėmesys, jog šiuolaikinė mokslinė diskusija labiau orientuojasi į tai, kaip asmenybės bruožai sąveikauja su aplinka, o ne tiesiog klijuoja asmenybių tipų etiketes. Beje, kalėjimuose bausmės atlieka tik tie asmenys, kurių nusikaltimai iširti, tačiau kriminologai atkreipia dėmesį, jog yra tokių asmenų, kurie pasižymi aukštu intelektu ar gebėjimu nusišlėpti padarytas nusikalstamas veikas ir į šią statistiką tiesiog nepatenka. Tokiais asmenimis gali būti netgi politikai ar verslininkai.

Apibendrinant tai, kas pasakyta, manytina, jog Alytaus kalėjimo darbuotojų vartojama sąvoka „sociopatas“ galėtų atspindėti pasenusias nuostatas, taip suteikiant (priskiriant) laisvės atėmimo bausmę atliekantiems asmenims tokių neigiamų bruožų, kurias apibūdinami sociopatai. Tai atspindi ir Alytaus kalėjimo darbuotojo nuomonė:

[2] „*Su mūsiškiais išeina išmanevruot. Yra vienetai, yra vienetai, o jie vienu žodžiu vadinasi – sociopatai. Taip, kaip yra darbuotojų sociopatų, pats susidūręs. Kas jį pakeis, jeigu jis toks. Pats turi keistis. Tai su nuteistaisiais lygiai tas pats*“ (02_vyr_SVS_14 m).

Taigi, kalėjimo aplinkoje „sociopato“ terminas neretai tampa priemone apibūdinti probleminių elgesį bei pateisinti komunikacijos barjerus.

Dar viena, atliekant interviu analizę, identifikuota etiketė yra „**tvarkinys**“. Šiame darbe Kalėjimų tarnybos norminiai aktai bei vidaus tvarkos dokumentai nebuvo nagrinėjami, tačiau pastebėta, jog žodis „tvarkinys“ yra vartotinas kaip oficiali kalinimo įstaigoje laisvės atėmimo bausmę atliekančio nuteistojo pareigybė. Tai atspindi 2025-09-03 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis Nr. eTA-15-520/2025, kurioje terminas „tvarkinys“ vartojamas ne kaip nuteistųjų ar pareigūnų įvestas terminas, bet kaip pareigybė, kurią atlikdamas nuteistasis turi palaikyti kalėjimo tvarką bei atlikti darbuotojų pavedimus. Žodis „tvarkinys“ taip pat vartojamas 2025-07-21 Lietuvos Seimo kontrolierių pažymoje Nr. PA-143 cituojant Vilniaus kalėjimo dokumentus: „2025 m. gegužės 21 d. duomenimis, Vilniaus kalėjime laisvos darbinės veiklos vietos: elektrikas (1 etatas), suvirintojas (2 etatai), tvarkinys (1,75 etato), darbininkas (1,75 etato)“. Taigi, matome, jog tai yra tikrai oficiali nuteistojo pareigybė.

Analizuojant duomenis kilo abejonių, ar žodžiai su tokia priesaga gali būti tinkami pareigoms įvardyti. Žinoma, analogiškas norminis atvejis yra „mokinys“. Tai paskatino pasidomėti žodžio „tvarkinys“ reikšme. Dabartinės lietuvių kalbos žodyne žodžio „tvarkinys“ nėra, tačiau, kaip rašoma protale zodynas.lt, „tvarkinys – tai nedidelis daiktas, skirtas tvarkai

palaikyti (pvz., dėžutė, dėklas, organaizeris)“. Taip pat pateikiami pavyzdžiai: rašiklių tvarkinys ant stalo; virtuvės įrankių tvarkinys stalčiuje; dokumentų tvarkinys; dėklas su skyreliais (www.zodynas.lt). Kitame portale – Lietuviuzodynas.lt – pateikiama tokia aptariamo žodžio reikšmė: „tvarkytinas, ruošiamas daiktas“, tačiau taip pat pateikiama ir nuorodą žiūrėti „tvarkininkas“, kurio reikšmė jau nurodo į žmogų: „kareivis, skiriamas prižiūrėti tvarką“ (www.lietuviuzodynas.lt). Darbo autorės nuomone, oficialus pareigybės „tvarkinys“ vartojimas gali veikti kaip kalbinis dehumanizavimo raiškos vienetas, nes bendrinės kalbos vartojime asocijuojasi su objektais arba tvarkytinais daiktais, o ne su asmeniu.

Atkreiptinas dėmesys, jog buvo rastos kelios publikacijos: viena mokslinė – VDU magistro darbas (Ruzgytė, 2024; 43), o kita – portale alfa.lt pateiktas publicistinis straipsnis pavadinimu „Kalinių ligoninėje – muštynės dėl „panetkių“: užkliuvo įžūlus „tvarkinys“ (Griežė, 2021). Abi šių straipsnių autorės kalbinio darinio „tvarkinys“ vartojimą vertino kaip žargoną. Gal būt taip yra todėl, kad ir joms neatrodė, jog galėtų būti tokia oficiali pareigybė.

Taigi apibedrinant tai, kas buvo pasakyta, galima manyti, jog žodžio „tvarkinys“ vartojimas rodo, kad nuteistieji objektifikuojami net instituciniuose dokumentuose. Be to, šiame tyrime analizuotuose interviu „tvarkinys“ buvo vartojamas deminutyvine forma „tvarkinukas“:

[3] *Tvarkinukas, tai reiškia, kad prižiūri tvarką, kad prašau pakviesk, nunešk, paduok - viską daro* (03_mot_Resocializacija_10 m).

Pasak lingvistės Inesos Šeškauskienės deminutyvai dažniausiai turi mažybinę ir (ar) maloninę reikšmę. Taip pat gali rodyti ir emocinį santykį. Rečiau pasitaiko didumą ar gausumą bei intensyvumą nusakančios reikšmės. Taip pat minimos platesniame kontekste išryškėjančios reikšmės, vadinamos funkcijomis, pavyzdžiui, tikslinimo, ironijos ir pan., kurios aptariamoms ne kaip kalboje nusistovėjusios reikšmės, bet kaip išryškėjančios tekste ar diskurse, kartais kuriamos konkrečioje situacijoje. Be to, deminutyvais gali būti išreiškiamas ir menkumas, silpnumas (Šeškauskienė, 2025). Tiksliai žodžio „tvarkinukas“ reikšmei nustatyti turimos tyrimo medžiagos nepakanka, nors labiausiai tikėtina, jog gali reikšti šias pareigas einančio asmens menkumą ar silpnumą. Beje, net ir patys Alytaus kalėjimo nuteistieji deminutyvais linkę išreikšti savo ir kitų laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų socialinį menkavertiškumą bei institucinį bejėgiškumą. Tai rodo deminutyvo „kalinukas“ vartojimas kalbant apie juos pačius ar kitus nuteistuosius.

Kita vertus, pareigybės „tvarkinys“ darybinė struktūra galėtų būti tapati daiktavardžiui „kalinys“, todėl ateityje būtų tikslinga atlikti papildomus tyrimus, taikant išsamesnius morfologinės bei semantinės analizės metodus. Tačiau, kad ir kokia būtų šios sąvokos kilmė

ar kad ir kokią emocinį ar vertybinį krūvį turėtų deminutyvas „tvarkinukas“, tačiau galima daryti prielaidą, kad pareigybės pavadinimas „tvarkinys“ konceptualiai objektifikuoja (sudaiktina) šias funkcijas vykdančius nuteistuosius, pabrėžiant ne jų asmenines kompetencijas ar žmogiškas savybes, o jų, kaip objekto (daikto), statusą.

Vartojant šią pareigybę instituciniu lygmeniu, galimai nuteistasis gali būti kalbiškai nužmoginamas. Tokia kalbinė raiška galėtų sukurti emocinį atstumą tarp kalėjimo darbuotojų ir nuteistųjų, tačiau tokie prielaidai patvirtinti reikalingi išsamesni pareigybės „tvarkinys“ tyrimai.

Kitas aptartinas raiškos vienetas yra „**subkultūrščikai**“. VU docento dr. Antano Smetonos veikale apie žodžių darybą matoma, jog priesagos -ščikas lietuvių kalboje nėra, tai yra svetimybė¹⁹. Svetimos kilmės žodžiai su nelietuviška priesaga -ščikas turi darybos reikšmę: tas, kas susijęs su pamatiniu žodžiu, nurodoma veikla, įrankiu, veiklos sritimi ir pan. (Kudirka, 2022). Labai daug tokių svetimos kilmės žodžių yra kalėjimo žargone²⁰. Tai yra slaviškos kilmės žodžiai. Nors, kaip teigia Robertas Kudirka (2022), atgavus Lietuvai nepriklausomybę šios srities žargonybės kinta, tačiau jų vis dar esama. Morfologiškai žodis „subkultūrščikas“, jau vien dėl svetimos kilmės priesagos vartojimo gali būti siejamas su kažkuo „svetimu“.

Kaip teigia Kudirka (2022), kuo labiau grupė atsiribojusi, tuo jos kalba žargoniškesnė, tačiau šiuo atveju, kalėjimo darbuotojas naudoja žargoną, kad dar labiau izoliuotų tą grupę. Tai sukuria „mes“ prieš „juos“ dichotomiją, kuri mažina empatiją nuteistiesiems. Kalėjimo kontekste žodis „subkultūrščikai“ (taip pat, kaip ir „**zekai**“, kurio reikšmė nebus plačiau aptarta) pabrėžia socialinį statusą bei suteikia kriminalinio atspalvio konotaciją, todėl, šio darbo autorės nuomone, galėtų būti vertintinas ir kaip dehumanizavimo raiškos vienetas, nes taip laisvės atėmimo bausmę atliekančiam asmeniui yra suteikiama neigiama socialinė etiketė, kuri sukuria socialinę atskirtį ir nebeleidžia nuteistąjį matyti, kaip asmenybę, turinčią prigimtinių orumą bei galinčią keistis.

Kitas analizuojamas kalbinės raiškos vienetas susijęs su nuteistųjų būsenos ir elgesio apibūdinimu, kaip „**neadekvatų**“:

[4] „*neadekvatūs, kurie vartoja psichiką veikiančias medžiagas. Tai jis nori čia ir dabar ir va dabar ir viskas <...> Tai va čia yra problema su tokiais asmenimis <...> Nu dešimt jei turime šiai dienai*

¹⁹ <https://www.smetona.lt/dkt-daryba/>

²⁰ Beskanvoiščikas, beskonvoiščikas (rus. kal. žarg. бесконво́йщик) kal. 'nekonvojuojamas nuteistasis, besargybinis'. Bespridielščikas, bespridelščikas, bespredielščikas, bespredelščikas, -ė (rus. kal. krim. žarg. беспредельщик) 1. kal. 'kas nesilaiko, pažeidžia kriminalinio pasaulio, pataisos namų (kalėjimo) nerašytas, neoficialias normas', 2. 'kas daro nesąmones, nepaiso jokių taisyklių'. Zakonščikas (rusų k. žargone šia reikšme vartojamas žodis su priesaga -ник: kal. krim. законник) krim. kal. 'kas laikosi laisvės atėmimo bausmės atlikimo vietų ir kriminalinio pasaulio neoficialių normų'. Kaleimščikas, -ė (plg. rus. тюремщик) 'kalinys' (Kudirka, 2012, 2022).

tokių, kurie tikrai yra nesąmoningi, neadekvatūs, bet čia jie jau nuolatiniai, tie patys nuolatiniai ir jų, žinoma, problema“ (04_vyr_Resocializacija_20 m).

Nors psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas gali daryti tiesioginę įtaką individo kognityvinėms funkcijoms ir elgsenos adekvatumui, analizuojamas teiginys gali neapsiriboti vien tik būsenos apibūdinimu. Šio darbo autorė mano, kad tokia Alytaus kalėjimo darbuotojo kalbinė raiška galėtų generalizuoti specifinę laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų socialinę grupę, jai priskiriant tam tikrą stigmatizuojantį elgesį. Tokiu būdu konstruojamas neigiamas socialinis konstruktas, kuriuo tam tikrai nuteistųjų kategorijai a priori priskiriamas stigmatizuojantis elgsenos modelis. Tačiau, taip būtų galima teigti tik atlikus papildomus kalėjimo darbuotojų nuostatų bei įsitikinimų tyrimus.

Kitos empirinio tyrimo metu identifikuotos nuteistiesiems priskiriamos etiketės – „pedofilai“, „vagys“, „telefoniniai sukčiai“ bei neigiamą, niekinamą, žeminančią ar pabrėžtinai nepalankią reikšmę turintys apibūdinimai „žulikai“ ir „čigonai“ – atspindi Alytaus kalėjimo darbuotojų subjektyvias nuostatas bei vertinamąjį požiūrį į bausmę atliekančius asmenis. Tokia kalbinė raiška vertintina kaip profesinės etikos neatitinkanti praktika, kadangi ji sudaro prielaidas nuteistųjų socialinei stigmatizacijai ar net jų dehumanizavimui.

Taip pat buvo pastebėta, jog vienas tyrimo dalyvis teigė, kad:

[5] „nuteistieji, tai jie visada stengiasi atrodyt geriau, nei yra iš tikrųjų“ (02_vyr_SVS_14 m).

Jei nuteistieji iš tiesų nori atrodyti geriau, nei yra iš tiesų, tuomet tai gali rodyti nuteistųjų polinkį į socialinį pageidaujamumą, siekiant susikurti pozityvesnį įvaizdį aplinkinių akyse. Visgi kyla klausimas, ar šis fenomenas yra būdingas išskirtinai laisvės atėmimo bausmę atliekantiems asmenims, ar tai yra universali žmogiškoji savybė. Be to, būtina įvertinti subjektyvųjį vertinimo aspektą: ar tokios pareigūno įžvalgos atspindi objektyvią kalinamųjų elgseną, ar veikiau indikuoja išankstinį darbuotojo nusistatymą bei tendenciją stigmatizuoti nuteistuosius, pabrėžiant jų neigiamas charakterio savybes per „blogio“ konstrukta.

Taip pat buvo pastebėtas vienas atvejis, kuomet nuteistųjų apibūdinimui buvo pavartota frazė „supistai malonūs“:

[6] „Pastoviai, jie čia geriečiai ta prasme toks yra negražus žodis – supistai malonūs. Čia, kai nori dėl darbo, tas čigonas ir šiandien, įlenda: aš netrukdysiu, čia trumpai“ (08_vyr_Resocializacija_4 m_vidutinio amžiaus).

Alytaus kalėjimo darbuotojo vartojamas oksimoronas²¹ „supistai malonūs“ atskleidžia, kad nuteistųjų mandagumas suvokiamas ne kaip žmogiška savybė, o kaip „šantažavimo“ ar

²¹ „Oksimoronas (išvertus iš graikų kalbos: aštriai bukas, sąmojingai kvailas). Į jo pavadinimą įdėti nesuderinami, tiesiog antoniminiai dalykai, sujungti į vieną pasakymą. Oksimoronas sudarytas „iš dviejų visiškai

siekio gauti naudos instrumentas. Tai atspindi darbuotojo nuostatą, jog laisvės atėmimo bausmę atliekantys nuteistieji negali turėti nesavanaudiškų paskatų. Net ir elementarus kreipimasis („aš netrukdysiu, čia trumpai“) interpretuojamas kaip būsimos naudos siekis. Itin svarbu būtų atlikti tolimesnius tyrimus remiantis socialinės informacijos apdorojimo paradigma²². Tyrimas galėtų atskleisti, kodėl darbuotojai tam tikrą nuteistųjų elgesį, pavyzdžiui – mandagumą ar paslaugumą, automatiškai interpretuoja kaip grėsmingą ar savanaudišką.

Tyrimo dalyvio pasakojimas atskleidė, jog kalėjimo aplinkoje pozityvios socialinės normos yra suprantamos priešingai: tai, kas laisvėje laikoma dorybe (mandagumas), čia tampa naudos siekio įrodymu, sukeliančiu įtampą ir (ar) nepasitikėjimą. Tokia kalbinė raiška sukuria emocinę atskirtį tarp kalėjimo darbuotojo ir nuteistųjų, nes pripažinti nuteistąjį tiesiog maloniu reikštų pripažinti jo žmogiškumą.

Taigi, anksčiau aptartų apibūdinimų vartojimas Alytaus kalėjimo darbuotojų kalbinėje raiškoje iš dalies atspindi neigiamą laisvės atėmimo bausmę atliekančio nuteistojo įvaizdžio konstravimą, kuris ne tik iš esmės prieštarauja šiuolaikinės bausmių vykdymo sistemos tikslui – padėti nuteistiesiems siekti resocializacijos tikslų, bet ir sudaro prielaidas nuteistųjų dehumanizavimui. Vis dėlto itin svarbu, jog laisvės atėmimo vietos darbuotojų kalbinėje raiškoje greta paplitusių stereotipinių bei neigiamą konotaciją turinčių žodžių (kurie gali sudaryti prielaidas dehumanizavimui), **pastebimi ir į asmenį orientuotos kalbos** (angl. *person-first language*) vienetai. Beje, jei bausmę atliekantiems asmenims apibūdinti vartojamas žodynas daro įtaką jų savivokai (angl. *self-identity*), būtent dėl gėdą sukeliančio poveikio (Bidwell and Polley, 2023), tai gal į asmenį orientuotos bei pozityvios kalbos vartojimas mažintų dehumanizavimo raišką bausmių vykdymo sistemoje.

Labai svarbu tai, jog, laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų nuomone, dalis kalėjimo darbuotojų nežiūri į juos, kaip į žmones:

[7] „Yra tokie, kur sako „nuteistieji ne žmonės“, negalima su jais, nu, jokių pablaškių, tik baust, baust“ (10_nuteistasis).

priešingų žodžių, kurių vienas – sema – yra priešprieša kito žodžio klasemai“ (Dubois, 1970, 219). Pavyzdžiui, Dabar jau aiškiai matyti šios ekspertizės spindesio skurdas. Arba: Visiems žinoma paslaptis“ (Koženiausienė, 2009).

²² „Socialinės informacijos apdorojimo paradigmos šalininkai išskyrė konkrečius informacijos apdorojimo etapus, taip siekdami paaiškinti, kaip atsiranda neadaptyvus elgesys. Vienas iš žinomiausių šios paradigmos atstovų – K. A. Dodge’as, kuris XX a. 9-ame dešimtmetyje pradėjo plėtoti, o vėliau kartu su N. R. Crick pateikė papildytą socialinės informacijos apdorojimo teoriją (Crick, Dodge, 1994). Dar vėliau socialinės informacijos apdorojimo teorija buvo papildyta emociniais veiksniais (Lemerise, Arsenio, 2000), integruojama su moralaus elgesio teorija (Arsenio, Lemerise, 2004), detalizuojami atskiri socialinės informacijos apdorojimo etapai (Fontaine, Dodge, 2006). K. A. Dodge’o ir jo kolegų atlikti tyrimai parodė, kad tam tikri informacijos apdorojimo trūkumai kiekviename etape gali paskatinti agresyvų elgesį“ (Valickas et al, 2014).

Dėl to nuteistieji gali jaustis nuvertinti, nužmoginti ar net nebesantys visuomenės nariais. Tačiau, anot nuteistųjų, ne visų darbuotojų toks požiūris į laisvės atėmimo bausmę atliekančius asmenis:

[8] „Yra tokių pareigūnų, iš aukšto rango, tokie šališki, žmogiškumo faktorių, supranta“ (10_nuteistasis).

Tačiau šiame tyrime labai svarbu atkreipti dėmesį, jog Alytaus kalėjimo nuteistieji nori, kad darbuotojai su jais elgtųsi pagarbiai:

[9] „kad nežemintų jie, suprantat, nes mes esam jiems, atsiprašant, šūdo vietoj, mes - kaliniai, viskas. Jie yra aukščiau, jie yra su laipsniais, leitenantai, ten komisarai, mes... kalinys jiems čia yra viskas. Nors mes tie patys žmonės“ (12_nuteistasis).

Tai rodo, kad Alytaus kalėjimo nuteistųjų noras nėra atsitiktinis reiškinys, nes toks pats nuteistųjų noras buvo pastebėtas ir 2016 m. Lietuvos teisės instituto mokslininkų atliktame tyrime. Tai, kad šio tyrimo rezultatai sutampa su prieš dešimtmetį atlikto tyrimo rezultatais, rodo, jog greičiausiai dar nėra pasiektas Kalėjimų tarnybos reformoje numatytas pokytis.

Tačiau pastebėta ir tai, jog net patys nuteistieji dalį kitų nuteistųjų nelaiko žmogiškomis būtybėmis:

[10] *jie tokio biškį, tokio būna, pasakysiu tokių variantų **nuteistųjų, nu, netgi iš mano pusės taip negalima sakyti, nu, ne žmonės***“ (10_nuteistasis).

O paklausti ką darytų, jei patys būtų kalėjimo darbuotojais, nuteistieji atsako:

[11] „Suprasčiau kalinius, iš tikrųjų, suprasčiau. Supratingumo duočiau, kad grynai suprasti, kad jie irgi žmonės, kažkur, aišku, nuklydę, įvairių tų kalinių yra, įvairių, **aš nesakau jau apie tuos žmogžudžius, kurie, bet tokie kaliniai, kur smulkūs nusikaltimai, tai visko gyvenime būna, nereikia taip nuvertinti, bet ir suprast, kad turi ir šeimas, ir žmonas, ir vaikus, ir tėvus. Tai būčiau iš tikrųjų teisingas**“ (11_nuteistasis).

Taigi, net pats nuteistasis linkęs humanizuoti tik tam tikrą grupę nuteistųjų: „savi“ vs. „kiti“. „Savi“ matomi kaip klystantys žmonės, turintys ir šeimas, ir jausmus, tačiau „kiti“ iš šio supratimo rato pašalinami, tarsi jų padarytas nusikaltimas panaikintų teisę į empatiją.

Taip pat įdomu tai, jog ne tik kalėjimo darbuotojai su nuteistaisiais elgiasi nepagarbiai ar juos skirsto į tam tikras kategorijas, tačiau ir vienas nuteistasis kalėjimo pareigūnus suskirstė į klases:

[12] „Yra tokių [darbuotojų], kuriuos galima skirstyti: pirma klasė, antra ir trečia. Trečia tai būtų aukščiausi – iki 90, iš jų būtų tik režimas, socialinė darbuotoja, nu gal dar psichologė, nu va trys darbuotojai. Administracija, operai, viršininkai Alytaus ir vertintojai – vertinčiau antra klasė, o pirma klasė, kur jau visai dūgnas, tai būtų, pareigūnai dirbantys postuose“ (14_nuteistasis).

Taigi, nors nuteistieji trokšta darbuotojų būti pripažinti žmonėmis, tačiau ir patys kartais naudoja dehumanizavimo įrankius, kad atsiribotų nuo tų, kurių elgesys neatitinka jų vidinių moralinių įsitikinimų bei normų ar hierarchijos.

2.2.1.2. Kalėjimo subkultūros ir hierarchijos raiška

Kalėjimo subkultūra neatsiejama nuo „paniatijų“²³, apie kurių buvimą pasakoja Alytaus kalėjimo darbuotojai. 14 metų įkalinimo įstaigoje dirbančio saugumo valdymo skyriaus darbuotojo manymu laikui bėgant subkultūros raiška keičiasi, nors iki šiol atspindi asmens statusą:

[13] „*Būkim biedni, bet teisingi, subkultūra yra. Taip, mes ją užspaudę, sakykim, nesakysiu, kad maksimaliai užspaudę, bet mes tiesiai šviesiai ir jiems sakom, chebra, baikit žaist su tom savo nesąmonėm <...> nuo tų tikrųjų subkultūrščikų, kalbant jau irgi žargonu. Ir jie tokią šustrą bangą pasigavę ir ant tos bangos važiuoja ar bent bando važiuot. Tai mes patys sakom, baikit tas nesąmones*“ (02_vyr_SVS_14 m).

Kaip ir 2012 metais atlikto Kudirkos tyrimas, taip ir Alytaus tyrimo dalyvių interviu atskleidė, jog kalėjimo subkultūra paremta griežta hierarchija tarp nuteistųjų:

[14] „*buvo skundai, kad nėra kirpėjo, o jo nėra todėl, kad mano būrio nuteistieji nuėjo, ir jie ne tų paniatkių, tai jiems [kitos kastos nuteistiesiems, turintiems kirpėjo amatą] neleido kirpti <...> pas mane trys puikūs kirpėjai, bet jie [aukštesnę hierarchiją užimantys nuteistieji] atėjo ir pasakė, tu [žemesnės kastos nuteistajam] prie mano galvos neprisiliesi <...> bachūrai jiems neleido net paimti tų žirklių*“ (01_jauna mot_Kontaktinė pareigūnė_3 m).

[15] „*bachūrai sakė, kad mes nevalgysim maisto, kurį tu lieti*“ (01_jauna mot_Kontaktinė pareigūnė_3 m).

[14] ir [15] pavyzdžiai rodo, jog nuteistųjų bendruomenėje vyraujanti neformali hierarchija tiesiogiai veikia ne tik jų tarpusavio santykius, bet ir turi įtakos kasdienei institucijos buičiai bei paslaugų teikimui. Subkultūros taisyklės tampa viršesnės už Alytaus kalėjimo oficialią tvarką. Draudimas liesti maistą ar kirpti plaukus rodo, kad asmuo nebelaikomas lygiaverčiu žmogumi. Tai tokia dehumanizavimo forma, kai grupė individų marginalizuojama per fizinio kontakto tabu. Jų tapatybė yra taip nuvertinama, kad net įgyta profesija laikoma beverte ar net žalinga. Tokie galios santykiai nubrėžia griežtas ribas tarp aukštesnės hierarchijos poziciją užimančių žmonių ir menkesnių būtybių.

Šios subkultūros vertybės kalėjimo darbuotojams yra žinomos ir perduodamos iš kartos į kartą:

[16] „*atėjau pirmą darbo dieną, nu, aš statybos inžinierius, atėjau iš statybų dirbti į kalėjimą <...> kažkur prakiuro vamzdis, ateina du santechnikai <...> jie sutvarkė tą vamzdį antram aukšte. Nulipam į pirmą aukštą, per sieną vanduo bėga. Sakau, bachūrai, jūs, sakau, kažką ne taip padarėt. Jie ten, aaa, jo, greit atgal, nu, sutvarkė viską. Ir tie išeina, o tas, kur penkis metus dirba [kolega], mane pasikviečia už kampo ir sako, tu, sako, daugiau taip nesakyk. Sako, o vdrug jie ne bachūrai. Sakau, soriukas, čia iš seno darbo. Sako, pamiršk seną darbą, čia kalėjimas*“ (02_vyr_SVS_14 m).

²³ Kalėjimo ir nuteistųjų nerašyti, neoficialūs „įstatymai“, normos ir tradicijos, kurių laikymasis visiems nuteistiesiems yra būtinas (Kudirka, 2012, p. 181).

Todėl ir interviu atsispindi, kaip jaunos kartos darbuotojai ne iš karto perpranta (sunkiai suvokia) hierarchijos esmę:

[17] „**paniatkės**, nes niekaip jų nesuprantu. Va čia yra sunkiausia. Kada tu nesupranti, kodėl eina apsipirkti vieni tada, kiti tada, nors visi turėtų stovėti toje eilėje. Nesupranti, kodėl **negali sėsti ten, ir valgyti ten**. Nu vat, va šitie, nes aš nesuvokiau per tris metus“ (01_mot_Resoc_3 m).

Ir nors daliai darbuotojų kalėjimo subkultūra nėra priimtina, bet jie vis tiek į ją kreipia dėmesį:

[18] „vieną aš turėjau [nuteistą už pedofiliją], tai jis buvo prisimelavęs, kad teistas už narkotikus. Tai su juo reikėdavo bendrauti labai atsargiai, kad niekas negirdėtų, niekas nematytų, nes jis prisimelavęs, **miegojo ten pagal paniatkes kažkokiam miegamajam, tai jam būtų buvę riesta, jeigu būtų išaiškėję**. Tai visada dar turėjau saugotis, kad kas nors ko nors nepamatytų“ (01_mot_Resoc_3 m).

Kalėjimo subkultūra yra tokia gaji, jog net darbuotojai, kuriai ši vertybių sistema nepriimtina, privalo prie jos prisitaikyti, nes neoficialios taisyklės de facto valdo instituciją.

Yra darbuotojų, teigiančių, jog darbuotojai nesivadovauja kalėjimo subkultūros taisyklėmis:

[19] „**nerašytos taisyklės tik pas nuteistuosius, pas mus nėra nerašytų taisyklių**“ (13_mot_Resocializacija_2,5 m);

[20] „**tai čia jų vidinė taip, subkultūra**“ (02_vyr_SVS_14 m).

Tačiau tyrimas atskleidė, jog nuteistųjų hierarchijos, skirstymo bei subkultūros principais vadovaujasi ne tik nuteistieji, bet ir dalis Alytaus kalėjimo pareigūnų:

[21] „nors tai žemesnės klasės nuteistieji dažnai būna, bet aš pasakau – pirma jis tada tu, nes tie aukštesnės kastos nuteistieji visur nori dominuoti ir aš tam užkertu kelią. Tai ta prasme, galiu taip pasakyt negražiai – **gaidžių motina**. Nes man jų gaila <...> pas mus yra dvi kriauklės tų šustrų ir trečia vadinama gaidžių ir tai gaidžių kriauklėje niekas nieko neplauna, nes gi gaidžių. Aš nuėjau ir ploviau puodelius, tai čia visam koridoriui buvo skandalas. **Net kolegė atėjo pasakyt visiems, kad aš gaidžių kriauklėje ploviau puodelius ir kad atseit negerkit**. Tai kas ten? Vanduo kitoks? Kranas apmyžtas? Kas ten – ten nieko, tik pavadinimas“ (03_mot_Resocializacija_10 m).

Pateikta citata atskleidžia tai, jog neoficiali kalinių hierarchija daro įtaką ne tik nuteistųjų, bet ir pačių pareigūnų elgesiui bei tarpusavio santykiams.

Dalis darbuotojų ne tik stebi nuteistųjų tarpusavio galios santykius, bet ir aktyviai dalyvauja hierarchinėje sistemoje, perima subkultūros terminus, jais grindžia savo kasdienį darbą bei tarpusavio santykius:

[22] „Administracija patys skirsto. Va tie vadinami bachūrai jie nevaikščios į valgyklą, nes iš bendro bliūdo valgo. Nu ten tipo negalima iš bendrų, bendrų bliūdų valgyt. Va tokie dalykai... Kažkaip nelabai norisi giliau kalbėt, ar ne?“ (04_nuteistas).

Taigi, subkultūros raiška kalėjime būdinga ne tik nuteistųjų tarpusavio santykiuose, bet ir tarp darbuotojų.

Pastaruoju metu vis daugiau moterų įsidarbina kalėjimuose. Viena iš Resocializacijos skyriaus darbuotojų dalinasi patirtimi, jog:

[23] „*labai buvo sunku todėl, kad jie [nuteistieji] labai buvo pikti dėl mūsų lyties. Jie negalėjo prileisti minties, kad jiems gali moteris kažką nurodinėti kažką pasakyt vadovaut, kaip jie sako. Labai buvo, tada sunku*“ (07_mot_Resocializacija_17 m).

Taigi, kalėjimo aplinkoje atspindi ir lyčių problematika. Nuteistųjų požiūris į moteris neatitinka šiuolaikinių visuomenės nuostatų. Taip yra todėl, kad kalėjimo subkultūra kūrėsi išskirtinai vyriškoje aplinkoje ir šiuo metu, atsižvelgiant į pasikeitusią situaciją, vyravusios nuostatos palaipsniui keičiamos. Moterų darbuotojų integracija į įkalinimo įstaigas veikia ne tik kaip administracinis pokytis, bet ir kaip kultūrinis veiksnys, kuris po truputį keičia kalėjimo subkultūros hierarchiją. Kelių darbuotojų prisiminimai atspindi šiuos pokyčius:

[24] „*kaip pasakojo kolegės, visi susikabino rankom ant tos scenos ir ten... nu toks taip... (ilga pauzė). Interviuotojas: Suartino? Informantė: Suartino, taip*“ (14_mot_Resocializacija_2 m).

Minimas renginys buvo neįprastas dėl to, kad viešai (Alytaus kalėjime) darbuotojos išdrįso susikibti rankomis su nuteistaisiais, o ilga pauzė, ieškant žodžio, kuris apibūdintų kalėjimo aplinkai neįprastą patirtį rodo, jog susikabinimas rankomis totalitarinėje institucijoje, kur fizinis kontaktas daugelį metų buvo griežtai reglamentuotas institucijos vidinių taisyklių bei nuostatų, pamažu tampa nuteistųjų humanizavimo raiška. Spektaklio formatas sukuria pakankamai „saugią erdvę“, kurioje nuteistieji ir darbuotojai gali keisti iki tol buvusias praktikas, prieštaraujančias laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų resocializacijai. Tai atspindi ir septyniolika metų resocializacijos skyriuje dirbančios darbuotojos prisiminimas:

[25] „*kaip kai pačioj pabaigoj, kaip visi sustoję ir už rankų susikibę. Kontaktas su nuteistaisiais čia ir yra <...> koncertas kaip koncertas. Visi pasėdi, pažiūri – viskas gerai. Bet vat šitas spektaklis tai kažkas. Tai buvo tokio, kad sudrebino*“ (07_mot_Resocializacija_17 m).

Vengiant nuteistųjų dehumanizavimo taip pat gali būti itin svarbios ir tokios kasdienės praktikos, kaip pasisveikinimai, apie kuriuos pasakoja keturiolika metų įkalinimo įstaigoje dirbantis saugumo skyriaus darbuotojas:

[26] „*Tai patys nuteistieji jau pripažino, kad bendravimas yra apsivertęs aukštyrų kojom. Ne mes sugalvojom, patys nuteistieji pripažino <...> Mes, sakė [pasakoja kolegė – posto darbuotojo patirtį], bandėm eksperimentą padaryt – „labas rytas“, eina pro šalį, „viso geriausio“. Nuteistųjų reakcija, nu tokia... [rodo nustebusį veidą], o dabar normalu. Dabar tu su juo susitinki, laba diena, viso geriausio, geros dienos. Jie [nuteistieji] taip daro. Tai aš suprantu, kad jie iš mūsų perėmė*“ (02_vyr_SVS_14 m).

Kaip matome, kalėjimo kontekste pasisveikinimo kultūra ilgą laiką atspindėjo galios santykius tarp darbuotojų ir nuteistųjų. Šiuo metu vyksta pokyčiai, kurie yra labai svarbūs ir nuteistųjų socialiniam veiknumui, apie kurį bus kalbama 2.2.2. skyriuje. Tuo tarpu kalėjimo subkultūros ir hierarchijos raiškos analizė atskleidė, jog kalėjimo subkultūros normomis vadovaujasi ne tik nuteistieji, bet ir dalis šio kalėjimo darbuotojų. Septyni informantai – darbuotojai plačiai aptarė atvejus iliustruojančius kalėjimo subkultūrą, o dar trys savo pasakojimuose paminėjo „grupuotės autoritetus“, „nuskriaustuosius“ bei „aukštesniajai

kastai“ priklausančius bausmę atliekančius asmenis. Atliktas tyrimas parodė, jog kalėjimo subkultūra žmogiškumą neigia per animalizavimą (angl. *Animalization* arba *Animalized dehumanization*), objektifikavimą (angl. *Objectification*) ir per galios santykius, kurie pagrįsti hierarchija bei žmonių skirstymu į kategorijas. Tačiau, matomi ir teigiami pokyčiai. Laisvės atėmimo bausmę atliekančius asmenis socialiai įgalina bei palaiko jų orumą tokios praktikos, kaip bendros veiklos su kalėjimo pareigūnais (spektaklio kūrimas) ar socialinė interakcija, grįsta, pavyzdžiui, sveikinimusi. Bendros veiklos su darbuotojais ir pasisveikinimas vertintini kaip tarpasmeninio atpažinimo aktai. Kai darbuotojas sveikinas su nuteistuoju, jis pripažįsta kitą asmenį, kaip socialinę būtybę ir gerbia jo žmogiškąjį orumą – taip kuriama humaniškesnė kalėjimo aplinka.

2.2.1.3. Animalizavimas

Kaip jau buvo aptarta ankstesniame skyriuje, kalėjimų subkultūrai būdingas griežtas, hierarchija grįstas nuteistųjų klasifikavimas, kuriame socialiniai nuteistųjų statusai neretai konstruojami pasitelkiant animalistinę simboliką, pvz.:

[27] „*Yra bachūrai, gaidžiai*“ (16_nuteistasis).

Nuteistasis kitiems kalintiems asmenims įvardyti pasirenka naminio paukščio pavadinimą, kuris kalėjimo žargone reiškia, jog nuteistasis priklauso hierarchijos žemiausiai kastai (Kudirka, 2012).

Kadangi ir animalizavimas, ir hierarchiniai galios santykiai yra glaudžiai susiję per kalėjimo subkultūrą, kuri jau buvo išsamiai aptarta, tai šiame skyriuje plačiau apie tai nebus kalbama. Tačiau ne tik subkultūrų kastų sistema animalizuoja nuteistuosius.

Nuteistųjų kasdienė veikla, pavyzdžiui, fizinis aktyvumas gryname ore, kalbinėje vartosenoje galėtų būti siejama su gyvūnų (šunų) vedžiojimo semantika:

[28] „*Tai būdavo, kad sako [kalėjimo darbuotojas], kad jei eisi į paprastą kiemą, tai per pietus nebevesiu į didelį kiemą*“ (01_nuteistasis)

Šio darbo autorė mano, kad tokia kalbinė raiška gali atspindėti gyvūno, o ne, pavyzdžiui, vaiko vedimą į lauką dėl keletos priežasčių. Skirtingai nei vaikas, kuris į lauką vedamas siekiant jį mokyti, socializuoti ar pramogauti kartu su suaugusiuoju, šuns vedžiojimas dažniausiai implicitiškai reiškia instinktyvių poreikių patenkinimą griežtoje kontrolėje. Nuteistasis, kaip ir gyvūnas, neturi valios pasirinkti maršruto, laiko ar trukmės – jis yra „vedamas“ (objektas), o ne „eina kartu“ (subjektas). Tai pabrėžia nuteistojo pasyvumą. Taip pat ir pats kalėjimo kiemas siejamas su griežtai apribota, saugoma erdve. Gyvūno vedžiojimo semantika čia atsiranda dėl to, kad judėjimas vyksta iš vieno uždaro taško į kitą, prižiūrint pareigūnui, o tai labiau primena fiziologinį išvedimą nei socialinį pasivaikščiojimą. Taigi, tokia dehumanizavimo raiška atsiranda dėl pasenusios ir šiuolaikinių bausmės tikslų

neatitinkančios kalėjimo struktūros bei griežtos institucinės kontrolės. Ir tai atspindi dar vienas panašus pavyzdys:

[29] „Jei nusiteisi 12 metų, tai viena trečioji yra keturi metai, tai ten ir *sėdi*. Aš dabar po keturių metų uždaro pasikėliau į čia, tai man čia kaip laisvėje. **Atrakintas** nuo pat ryto, **užrakina** tik vakare. **Į lauką kada nori išeini, kada nori eini į dušą, kada nori pasidaryti valgyt, pavalgai** <...> *Aš kai nerašinėtojas, nerašau tų skundų, nėra ant manęs ko pykti. Aš esu ramus. **Sėdžiu savo vietoje**, atlieku savo bausmę. Kaip minėjau, po keturių metų galiu išeiti.*“ (16_nuteistasis).

Viso interviu metu apie „buvimą savo vietoje“ šis nuteistasis pakartojo bent tris kartus ir tai atspindi tyrimo dalyvio pasirinkimą būti nuolankiu. Frazės „sėdėti savo vietoje“ kartojimas bei skundų nerašymo²⁴ ir disciplinos (rakinamų durų) sureikšminimas rodo, kad sėkminga adaptacija kalėjime suvokiama ne per asmeninį pokytį²⁵ o per visišką paklusnumą institucinei tvarkai. O visiškas paklusnumas labiau būdingas gyvūnams, o ne žmonėms. Tačiau tolimesni tyrimo duomenys atskleidžia, jog nuteistųjų pasirenkama absoliutaus nuolankumo strategija nėra atsitiktinė, o veikiau nulemta subjektyviai suvokiamo nesaugumo, kylančio dėl galios santykių. Tai iliustruoja kitų dviejų nuteistųjų bendravimo su Alytaus kalėjimo darbuotojais pateikti pavyzdžiai:

[30] „yra pareigūnų, kurie nemandagūs, kurie ateina ir nori specialiai dar **suėsti**, kažką tau ten padaryti“ (11_nuteistasis);

[31] „Vienas nieko nepadarysi. Vienas tikrai nieko nepadarysi, kai susiburia kolektyvas. Ten tarkim, 10, 20 žmonių... tada jau kažkur, kažkur yra taip... prošvaistė, taip pasakykim. Bet vienas tu čia nieko nepadarysi. **Suvalgys ir viskas**“ (12_nuteistasis).

Šių tyrimo dalyvių bendravimo patirtys atspindi plėšrūno – aukos santykius: kur plėšrūnas – kalėjimo darbuotojas, o menkesnis gyvūnas – laisvės atėmimo bausmę atliekantis nuteistasis. Pareigūnų elgesys interpretuojamas kaip sąmoningas psichologinis spaudimas („noras suėsti“), kuris nuteistojo poziciją dehumanizuoja. Siekiant išvengti visiško „suvalgymo“ pasirenkama adaptavimosi kalėjime strategija, paremta visišku paklusnumu ir nuolankumu.

Aptarti [30] ir [31] pavyzdžiai rodo, jog santykis tarp Alytaus kalėjimo darbuotojų ir nuteistųjų apibūdinamas naudojant biologines metaforas. Tai atspindi aukštą laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų viktimizacijos lygį ir suvokimą, jog kalėjimo aplinka veikia pagal išgyvenimo instinktus, kur darbuotojas užima dominuojančią (plėšrūno), o nuteistasis – deprivuotą (aukos) poziciją. Visiškas nuolankumas šiuo atveju funkcionuoja kaip savigynos mechanizmas, padedantis išvengti tiesioginės konfrontacijos su institucine galia, kuri suvokiama kaip nenugalima ir agresyvi.

²⁴ Nes, kaip buvo aptarta anksčiau, darbuotojai nemėgsta nuteistųjų, kurie rašo skundus.

²⁵ Individualūs laisvės atėmimo bausmės nuteistųjų asmenų vertybių ir elgsenos pokyčiai yra esminis bausmės vykdymo uždavinys, nes būtent tai sudaro resocializacijos, kaip pagrindinio laisvės atėmimo bausmės tikslo, pagrindą.

Maisto, kuris patiekiamas Alytaus kalėjimo valgykloje, apibūdinimas taip pat galėtų būti siejamas su gyvūnų maisto apibūdinimu, tačiau šie aspektai išsamiau bus aptarti paskutiniame skyriuje.

Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad ir nuteistieji darbuotojų apibūdinimui pasitelkia animalizavimą. Vienas nuteistas apie kai kurių pareigūnų elgesį sako:

[32] „jie *kiauliškai*, taip pasakysim, elgiasi“ (12_nuteistas).

Paprastai stipresnioji pusė (kalėjimo atveju – personalas) nužmogina silpnesniąją (nuteistuosius), tačiau nuteistojo vartojamas epitetas „kiauliškai“ rodo, kad šis procesas yra abipusis. Kiaulės metafora čia nurodo ne pareigūno fizinę išvaizdą, o jo moralines savybes „nešvarų elgesį“ ar nepagarbą laisvės atėmimo bausmę atliekantiems asmenims. Kaip rodo analizė, kai kuriais atvejais apibūdinimas „kiauliškai“ gali atspindėti ir panieką.

Kaip rašoma portale www.zodynas.lt, „kiauliškas“ reiškia nešvarų, netvarkingą, elgesiu ar būdu primenantį kiaulę. Vartojama apibūdinti nešvarumą, nemandagumą ar grubų elgesį. Taip pat pateikia pavyzdžius: „kiauliškas kambarys“ – pilnas šiukšlių, netvarkingas; „kiauliškas elgesys“ – valgant šlupinėjasi, kalba nemandagiai; „kiauliškas poelgis“ – savanaudiškas, nemandagus veiksmas. Sinonimai: nešvarus, atžulus, grubus.

Anot <https://kiauliskas.lietuviskai.lt/> žodžio „kiauliškas“ semantika paprastai naudojama ne tik tiesioginei reikšmei, bet ir perkeltinei – kai kalbama apie savybes, kurios gali būti susijusios su kiaulėmis, pavyzdžiui, nešvarumas, grubumas arba prastas higienos lygis. Tai taip pat gali būti naudojama kaip apibūdinimas įvairiems neigiamiems elgesio ar charakterio bruožams, pavyzdžiui, „kiauliškas elgesys“.

Kalėjimo kontekste „kiaulišku elgesiu“ galėtų būti įvardijamas nemalonus, nepagarbus elgesys ar net piktnaudžiavimas turimomis institucinėmis galiomis. Todėl svarbu būtų išsiaiškinti, kokias savybes „kiauliškam elgesiui“ priskiria pats tyrimo dalyvis. Bet nors tokios galimybės nėra, šio posakio vartojimas vis tiek rodo, kad nuteistas suvokia pareigūnų veiksmus ne kaip profesinę funkciją, o kaip asmeninį, žemą ir (ar) nepagarbų elgesį, kuris peržengia profesinės etikos ribas.

Tokia laisvės atėmimo bausmę atliekančio asmens kalbinė raiška atspindi kalėjimo darbuotojo dehumanizavimą, kuris atsiranda dėl nuteistojo suvoktos ar net patirtos neteisybės ir tai rodo, jog ryšys tarp darbuotojų ir nuteistųjų grindžiamas ne pagarba ir (ar) vidaus tvarkos taisyklėmis, o abipusiu nuvertinimu.

2.2.1.4. Objektifikavimas

Kalinimo įstaigose yra būdingas nuteistųjų skaičiavimas:

[33] „*Tai įprasta diena tokia ir būna: ateini – rikiuotė, tai juos visus susiskaičiuojam, ateini į kabinetą ir apsižiūri gautas užduotis ir tada visi jie ateina su savo prašymais, norais ar kažkokiom iškilusiom problemom. Ir taip visa diena praeina*“ (05_mot_Resocializacija_10 m).

Tai galėtų būti vertinama, kaip žmonių objektifikavimas, tačiau taip pat suprantama, kad tokia praktika institucijoje, kurioje yra daug laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų, neretai yra neišvengiama. Tačiau tam tikrų veiksmažodžių vartojimas nėra pagarbus ir tinkamas kalbant apie žmogų:

[34] „*j kitą kamerą išmeta ten sakykim, nu, atsiprašau, ne išmeta, jį perveda, normaliai. Pereina jisai*“ (02_vyr_SVS_14 m).

Tai, kad iškart pareigūnas patikslino savo kalbinę raišką rodo, jog darbuotojui žinomos socialiai priimtino bendravimo su nuteistaisiais normos, tačiau pirminis impulsas (veiksmažodis „išmesti“) atskleidžia sąmonines nuostatas, kurios nuteistąjį traktuoja ne kaip subjektą, o kaip objektą. Kalėjimo aplinkoje vyraujanti kalbinė raiška veikia kaip nuteistųjų objektifikavimo įrankis. Toks kalbinis „paslydimas“ ir vėlesnė savicenzūra indikuoja vidinį konfliktą tarp šiuolaikinių profesinės etikos normų ir kasdienės, galios santykiais grįstos, kalėjimo rutinos. Taigi, nors formaliai kalėjime deklaruojama pagarba žmogaus teisėms, tačiau kasdienėje kalbinėje praktikoje vis dar pasitaiko nuteistųjų objektifikavimo raiškos vienetų.

Kadangi darbas yra taikomosios kalbotyros srities, tai kalbinės dehumanizavimo raiškos priemonės buvo aptartos pirmiausia. Tačiau sociolingvistikos sritis reikalauja aptarti ir socialinius aspektus, juo labiau, kad dehumanizavimas yra neatsiejamas nuo jo socialinės išraiškos. Todėl toliau ir bus aptartos socialinės dehumanizavimo raiškos formos, kurios atsiskleidė atlikus interviu tekstų analizę.

2.2. Socialinės dehumanizavimo raiškos formos

Kaip jau ir buvo aptarta, pagrindinis bausmės tikslas – nuteistųjų resocializacija, o dehumanizavimas glaudžiai susijęs su pagrindiniu laisvės atėmimo bausmės tikslu, nes neįmanoma asmens resocializacija aplinkoje, kuri neigia jo žmogiškumą. Todėl šių dienų kalėjime turėtų būti tokių institucinių ribojimų, kurie būtini saugumui, bet tuo pačiu nežemina laisvės atėmimo bausmės atliekančių asmenų orumo ir sudaro tinkamas sąlygas socialinėms interakcijoms. Taigi, toliau šiame skyriuje aprašyti rezultatai analizės, kuria siekta nustatyti, ar Alytaus kalėjimo aplinka, nustatytos taisyklės bei su tuo susijusios kalinimo sąlygos nesudaro prielaidų socialinėms dehumanizavimo raiškos formoms.

2.2.1. Žmogaus orumą pažeidžiantys ribojimai

Tyrimas atskleidė, jog ne visi Alytaus kalėjimo darbuotojai mano, kad kalėjimo aplinka tinkama nuteistųjų resocializacijai, ir į klausimą, ar kalėjime resocializacija įmanoma atsako:

[35] „Šiaip tai, manau, kad ne. Kaip pasakyt, aš ne tos srities specialistas, aš ne kriminologas koks, aš net ne teisininkas, aš to nesimokęs, mane išmokė seni darbuotojai ir kalėjimas, sakykim, mane išmokė. Bet, kaip čia pasakyt, kažkas turi būt kitaip. Vėl kas, aš negaliu įvardint, bet kažkas turi būt kitaip“ (02_vyr_SVS_14 m).

Ilgą darbinę patirtį turintis Alytaus kalėjimo darbuotojas abejoja resocializacijos sėkme dabartinėmis sąlygomis. Jo teigimu, nors tikslų sisteminių pokyčių įvardyti jis negali, akivaizdu, kad esama kalėjimo aplinka ir metodai yra nepakankami norint pasiekti realų asmens pasikeitimą. Viena iš priežasčių galėtų būti pertekliniai, nepakankamai aiškiai apibrėžti ar žmogaus orumą pažeidžiantys ribojimai. Alytaus kalėjimo nuteistieji pastebi, jog:

[36] „**nuo administracijos priklauso, kaip jie supranta tą Bausmių vykdymo kodeksą, nes vieni supranta vienaip, kiti supranta kitaip, o išaiškinimų nėra.** Aš pats kreipiausi į kalėjimų tarnybą dėl papildų, nes mes turim papildus sąrašą, ką mes galime pirkti parduotuvėje. Yra parašyta, kad galimi maisto papildų kompleksai vyrams. Tai paprasčiau, kad duotų išplėstinį sąrašą, kas įeina į tai. Tas yra patvirtinta, kad maisto papildų kompleksai vyrams galimi, leidžiami, o kas į sąrašą įeina konkrečiai nėra patvirtinta sąrašo. Taip kad nieko nėra. Taip ant popieriaus parašė, patvirtina ir viskas. Jūs kaip norit, ką nori, tą pirkite, o čia nieko neleidžia. Absurdas“ (03_nuteistasis).

Bausmių vykdymo kodekso nuostatos ir vidaus taisyklės dažnai yra pernelyg abstrakčios, todėl administracija jas gali interpretuoti savo nuožiūra. Nuteistieji susiduria su situacijomis, kai teisės aktai formaliai leidžia turėti tam tikras prekes (pvz., maisto papildus), tačiau dėl konkretaus sąrašo nebuvimo realybėje šios teisės neįmanoma ar nenorima realizuoti. Toks taisyklių dviprasmiškumas sukuria bejėgiškumo jausmą, kai nuteistojo kasdienybė priklauso ne nuo aiškių įstatymų, o nuo individualaus kalėjimo darbuotojų supratimo ar palankumo. Tokia neaiški ir (ar) subjektyvi nuteistųjų teisių interpretacija sukuria bejėgiškumo jausmą, kai nuteistojo kasdienybė priklauso ne nuo aiškių įstatymų, o nuo individualaus pareigūnų supratimo ar palankumo. Ypač neigiamai turėtų būti vertinamos tokios situacijos, kuomet tam tikrai nuteistųjų grupei ribojama galimybė tenkinti bazinius žmogaus poreikius:

[37] „**Tai aš turiu lengvą grupę, o vienas nuteistasis neturi lengvą grupę, jam yra ribojamas netgi maistas. Jis negali nupirkt sau kiaušinių, kruopų, medaus, man atrodo, čia yra neteisingai, ribot žmogų už maistą. Nu, aišku, aš ten suprantu, kad yra ribojimai, bet aš turiu savo personalinį kompiuterį, turiu laptopą, aš turiu konsolį, šita, viskas gerai, viskas tvarkoj, jeigu gauni lengvą grupę, gauni kažką pliusą. O jeigu tu neturi lengvos grupės, tu negali sau maisto kažkokio nupirkt, pavalgyt, kadangi valgykloj vis tiek pas mus yra prasta, kaip nesakytum, jinaį yra prasta. Prasta ne dėl to, kad tiekėjas blogas, tiekėjas geras, o patys nuteistieji pagamina ne taip kaip reikia. Žinot, turi būt tokie ingredientai košė, pienas, tarkim, kažkokie dar dalykai, būna, pieno nėra, košė ant vandens**“ (10_nuteistasis);

[38] „*paprašai, kad užregistruotų į medalį²⁶, paprašai, kad paskambintų – neskambina, vėl konfliktas. Nu, čia daug*“ (11_nuteistasis).

Tam tikroms nuteistųjų grupėms ribojama galimybė įsigyti kokybiško maisto ar kitų būtinųjų prekių, o ir kalėjime teikiamo maitinimo kokybė vertinama neigiamai. Taip pat matoma ir komunikacijos bei paslaugų prieinamumo problematika. Tokia situacija suvokiama kaip neproporcinga ir socialiai neteisinga priemonė, nes ribojimai paveikia esmines nuteistųjų gyvenimo sąlygas. Nuteistieji pastebi, kad apribojimai gali kilti ne iš saugumo poreikio, o iš kalėjimo darbuotojų nuostatos, jog kalinys neturi teisės į jokią komfortą ar žmogiškas buitines smulkmenas:

[39] „*Gal tiesiog jie [kalėjimo darbuotojai] galvoja, kad per gerai gyveni, kad nori to, nori to, tai prisikabina prie smulkmenos ir dėl to negalima*“ (02_nuteistasis).

Interviu kokybinė turinio analizė atskleidė, kad dehumanizavimas kalėjime vyksta ne tik per izoliaciją, bet ir per nuolatinį asmeninės erdvės pažeidžiamumą bei elementarių gyvenimo kokybės standartų nepaisymą, paverčiant bausmę asmenybės orumo naikinimo procesu.

2.2.2. Socialinis nuteistųjų (ne)veiksnumas

Kaip ir buvo minėta, Rios (2015) dehumanizavimo procesą sieja su socialiniu neveiksnumu. Todėl toliau analizuojamas Alytaus kalėjime laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų socialinis veiksnumas ir keliamas klausimas, kokia yra totalitarinės institucijos struktūros reikšmė nuteistųjų gebėjimui veikti kaip savarankiškiems socialiniams subjektams. Interviu su tyrimo dalyviais atskleidė, jog resocializacijos skyriaus darbuotojų ir nuteistųjų bendravimas atitinka suaugusiojo – vaiko modelį, kur kalėjimo darbuotojai prisiima suaugusiųjų vaidmenį, o nuteistieji – vaikų:

[40] „*apsiribojame auklėjamuoju pokalbiu <...> Mes jį turime išsikviesti ir niuniuniu pasakyti. Tai mes šitą darbą atliekam, kad niu niu niu, tu blogai padarei. Kad jei yra problemų, tai kreipkis į mane, sakyk, mes spręsim ir ieškosim, bet pakliuvai už tai, kad nepasisakei man*“ (03_mot_Resocializacija_10 m).

Darbuotojai prisiima viršesnio, pamokančio suaugusiojo vaidmenį, o nuteistieji matomi kaip vaikai, kuriuos reikia drausminti, mokyti ir kontroliuoti. Tai iliustruoja minima „niu niu niu“ retorika bei auklėjamieji pokalbiai po nusižengimų. Tai, kad kalėjimo darbuotojai prisiima sugaugusiojo vaidmenį, priežastis gali būti ta, jog resocializacijos skyriaus darbuotojai kalėjime yra vadinami auklėtojais:

[41] „*Kiekvieną dieną. „Auklėtoja, jūs nedarot, kita auklėtoja padarė, auklėtoja, o jūs žiūrėkit, į kur ta varna kažką nunešė, o kaip...“.* Kiekvieną dieną. Arba su melavimais [nuteistasis pertraukė]“ (05_mot_Resocializacija_10 m);

²⁶ Medalis – kalėjimo med. punktas.

[42] „bet ji atseka kitas, kad neduok dieve, kad jisai kažką **auklėtojai** pasakys“ (03_mot_Resocializacija_10 m).

Kadangi resocializacijos skyriaus darbuotojai vadinami auklėtojais, tai sukurama prielaida elgtis su nuteistaisiais kaip su ugdytiniais. Šis pavadinimas įtvirtina tokį ryšį, kuriame viena pusė yra atsakinga už kitos pusės elgesio korekciją. Taigi, tokį bendravimo modelį stiprina pati kalinimo įstaigoje vartojama terminija. Tačiau bausmės atlikimo metu susiformavę socialiniai santykiai išlieka ir pasibaigus laisvės atėmimo bausmės terminui – buvę nuteistieji kreipdamiesi į Alytaus kalėjimo darbuotojus ir toliau vartoja žodį auklėtoja:

[43] „Ir jis išbuvo toj reabilitacijoj ir man parašė į messengerį per visą ekraną laišką: laba diena, **auklėtoja**, ką šiandien turiu, esu dėkingas tik jums, tik jūs mane palaikėte, tik jūs mane paskatinote, kad aš eičiau į reabilitaciją“ (03_mot_Resocializacija_10 m);

Bausmę atliekantys asmenys į resocializacijos skyriaus darbuotojus taip kreipiasi galimai todėl, jog anksčiau buvo tokia pareigybė:

[44] „mes būrio viršininkai, kontaktiniai pareigūnai, **nuo senojo nuteistieji vadina auklėtojais**. Toks yra tas žodis nuteistieji vadina. Pagal popierius yra mes esam kontaktiniai pareigūnai ir pagal seną būrio viršininkai. Tai vienu žodžiu, viskas eina per mumis, mes viską keliam, viską sužiūrime kas kur, kaip ir per sistemą“ (08_vyr_Resocializacija_4 m_vidutinio amžiaus).

Nuteistieji yra labai priklausomi nuo resocializacijos skyriaus darbuotojų, o kartais jie būna vieninteliai žmonės, į kuriuos nuteistasis gali kreiptis, nes laisvėje neturi į ką arba nebendrauja su artimaisiais, o jei ir turi artimųjų, tai jie niekuo negali padėti:

[45] „<...> **vienintelis žmogus, kuris gali man padėti**. <...>“ (04_nuteistasis).

Tačiau kalėjime vyraujantis mamos – vaiko modelis ne visada paremtas saugaus prisirišimo modeliu, todėl tokie santykiai nebūtinai yra teigiami. Nuteistieji mano, jog jiems (nuteistiesiems) reikia griežtumo ir tai rodo, jog jie save nuvertina, sumenkina bei nesijaučia verti pagarbių santykių:

[46] „kur aš tos kartos, kur **mus kaip vaikus, griežtai atrodo reikia**“ (01_nuteistasis).

Nuteistieji savo diskurse sau priskiria vaikams būdingas savybes ir teigia, jog su jais reikia elgtis kaip su vaikais, taip neigdami ar menkindami savo, kaip suaugusių, už savo veiksmus atsakingų asmenų, statusą:

[47] „Tai, jeigu mes ten **užsigeidžiam**“ (06_nuteistasis);

[48] „Nu va tai, kad žmogus, kad nuobaudų neturi, gauni paskatinimą. O kaip aš trys metai **geras vaikas**, dirbantis ir nėra už ką duot paskatinimą“ (04_nuteistasis)

Laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų socialinis pasyvumas atsiranda dėl to, kad didžiąją daugumą klausimų už juos sprendžia kalėjimo darbuotojai. Tai yra tiesioginė visapusiškos institucinės kontrolės pasekmė, kuri spęstina bausmę atliekantiems asmenims suteikiant galimybę bent iš dalies savarankiškai rūpintis savo buitimi ar patiems organizuojant laisvalaikį:

[49] *„Išeina jie į parduotuvę [atvirame režime ar besargyboje]. Patys perkasi. Niekas už juos neperka ir nelydi jų”* (14_mot_Resocializacija_2 m).

[50] *„Čia pas mus ateina, užimtumą kažkokį pasiūlo. Turnyrai kažkokie, origamiai, nu duoda užimtumą ką daryti. Tai vat, turime daržus, dabar oazė prasidėjo pavasarinė: ten gėlytės, agurkiukai, pomidoriukai, svogūnų laiškai. Sodinam, žiūrim, užsiėmimas yra“* (15_nuteistasis).

Jei kalėjime asmuo netenka galios priimti sprendimus dėl savo kasdienybės, tai ši priklausomybė nuo institucijos panaikina laisvės atėmimo bausmę atliekantiems asmenims gebėjimą veikti savarankiškai. Kalėjime nuteistieji netenka galimybės veikti savarankiškai ir tai galėtų būti vertinama, kaip socialinis suaugusiojo asmens neveiknumas.

Taigi, interviu su Alytaus kalėjimo nuteistaisiais analizė atskleidė, jog dalis jų kalėjime jaučiasi, kaip vaikai už kuriuos atsakingi tėvai (kalėjimo darbuotojai). Tokia būseną atima iš laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų galimybę būti savarankiškais (autonomiškais) suaugusiais ir autorės nuomone yra sietina su visaverčiu suaugusiojo asmens socialinio veiksnio trūkumu.

2.3. Fizinės dehumanizavimo raiškos formos

Nors tai nėra kalbinis aspektas, tačiau analizuojant dehumanizavimo raišką kalėjime būtina aptarti ir fizinės kalinimo sąlygas, kurios gali būti sietinos su dehumanizavimu. Kalėjime laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų kasdienybė grindžiama nustatyta dienotvarka, o jų judėjimas įstaigos teritorijoje yra ribojamas – tam tikras vietas nuteistieji gali pasiekti tik lydimi pareigūnų:

[51] *„konfliktai kyla, kai kažkur kažkas nenuveda ir panašiai. Bet čia nu tokios, kai pažiūri į šoną, tai čia menkniekiai tokie, bet čia kai tu būni čia tu užaštrini tokias situacijas vien nuo to buvimo čia. Pavyzdžiui, mums priklauso yra tokie dušai tik po sporto ir ten laikas slenkantis, bet jeigu aš kartais nespėjau į po to sporto prie dušų, paprasčiausiai, vakare prašau nuveskit nusiprausti, jis sako – nevesiu. Bet čia būna, sakau, irgi – vieni supranta, kiti labai tą perdeda. Nu tokie paprasčiausi dalykai suaštrėja“* (01_nuteistasis).

Ribotas nuteistųjų judėjimas kalėjimo teritorijoje yra neatsiejamas nuo kalinimo, tačiau kai teisinė galia tampa subjektyvi ir naudojama ne saugumui užtikrinti, o pertekliniam ribojimui, ji gali tapti dehumanizuonanti. Tyrimas taip atskleidė, jog laisvės atėmimo bausmę atliekantiems asmenims praustis leidžiama pagal grafiką ir ne visuomet sudarant galimybę praustis karštu vandeniu:

[52] *„Nu kodėl.. nu.. kartais būna kai mes po sporto, kai.. tokie maži niuansai, kai.. tarkim po to pačio sporto mes grįžtam į kameras, pas mus kameroj yra dušas. Vieni įjungia karštą vandenį, kiti – ne <...> Nu tokie va maži niuansai. Paprašai jisai... vienas gerai, be problemų įjungsiu, kitas tave pasiunčia į keturias puses... <...> nes pagal grafiką mum nelaikas, viskas“* (12_nuteistasis).

Griežtas higienos procesų reglamentavimas įkalinimo įstaigose tampa galios įrankiu. Galimybė pasirūpinti savo švara yra vienas pamatinių žmogaus poreikių, užtikrinančių

savigarbą. Priverstinis higienos trūkumas nuteistuosius gali menkinti. Įkalinimo įstaigoje nustatytos buitinės sąlygos ne tik pažeidžia nuteistųjų orumą, bet ir juos dehumanizuoja.

Tyrimo dalyvių apibūdinamas maistas valgykloje atspindi vieną ryškiausių dehumanizavimo formų – nuteistųjų bazinių poreikių nepaisymą:

[53] „*Kas čia aktualiausia, tai tikriausiai parduotuvė būna. Jo, kad ateina, būna daržovės sugedusios, dar kažkas. Arba būna, kad iš viso nebūna, nors mums priklauso, nėra kad kiekviena dieną galime eiti ir pirkti ir tada yra visokių tokių*“ (01_nuteistasis).

Netinkama maisto kokybė ir jo neprieinamumas vertinamas kaip žmogaus orumą žeminantis veiksnys. Kalinimo įstaiga neužtikrina net minimalių standartų, o tai traktuojama kaip viena ryškiausių dehumanizavimo formų.

Nuteistieji taip pat nepatenkinti gyvenimo sąlygomis:

[54] „*Blakės kanda. Remonto reikia...*“ (13_nuteistasis); „*Dėl blakių... mes irgi, dabar pirmoj sekcijoj gyvenu drausmės grupėj, devintam bury, tai išsikvietėm pareigūną, kad va yra blakių, prašom užfiksuot. Tai pasakė, registratorius nėra skirtas fiksuoti blakių. Ir jie vat to nemato, tai mes paėmėm, parašėm į teismą, laukiam va dabar atsakymo*“ (14_nuteistasis); „*Įsivaizduokit, pavyzdžiui, 25 kv. m patalpoje gyvena 19-20 žmonių*“ (04_nuteistasis).

Jų netenkina ir medikamentinis gydymas:

[55] „*Su medicina, pavyzdžiui, nesvarbu, paprašyk belekokio vaisto, tau skauda skrandis, neturiu, kaip galima neturėti? Skiria pinigų valdžia, dar kažkas, ten Sveikatos ministerija tau skiria, vaistų niekados nėra, vaistai tik tai paracetamolis ir analginas, daugiau vaistų čia nėra. Nu, nesvarbu ar tau skauda, ar neskauda, ar dar kažkas tau, neždomu*“ (11_nuteistasis);

[56] „*Žmogus buvo čia pas mus irgi... pas mus... lokaliniam, sirgo.. labai sirgo. Gavo plaučių uždegimą, pradėjo krauju spjaudytis ir gavosi, paskutinę dieną jį išvežė į ligoninę ir jisai mirė*“ (12_nuteistasis).

Taip pat yra išreiškiamas institucinis abejingumas. Prasta mityba, ne visuomet turėjimas galimybę pasirūpinti savo higiena, gyvenamoji aplinka bei medicininės priežiūros trūkumas gali versti nuteistuosius jaustis tik biologiniais vienetais, kuriems užtikrinamas tik išgyvenimas. Nuteistieji praranda savo socialinį statusą ir orumą, o įkalinimo įstaiga tampa vieta, kurioje patenkinami tik primityvūs fiziologiniai poreikiai, ignoruojant žmogaus teises.

Išvados

Šio darbo tikslas buvo išsiaiškinti, ar Alytaus kalėjimo darbuotojų kalboje ir veiksmuose esama dehumanizavimo raiškos ir požymių, o jei yra, tai nustatyti, kokių. Tyrimas atskleidė, jog Alytaus kalėjime vis dar esama dehumanizavimo raiškos, tačiau taip pat stebimas ir perėjimas humaniškesnio kalėjimo valdymo modelio įgyvendinimo linkme. Tokius pokyčius diegia jauni kalėjimo darbuotojai arba pareigūnės moterys. Tačiau taip pat stebima, jog kartais ir nauji darbuotojai, nors ir nenoriai, bet iš dalies perima senąsias kalėjimo bendravimo tradicijas, todėl kalėjimo diskurso humanizavimo porcesas nėra spartus. Atliktas tyrimas leidžia daryti tokias išvadas:

1. Alytaus kalėjime aptinkami kalbinės dehumanizavimo raiškos vienetai, tačiau vartojama ir į asmenį orientuota kalba, kuri mažina nuteistųjų dehumanizavimą.
2. Stebimas laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų socialinis neveiknumas susijęs su bejėgiškumu, tačiau socialinės interakcijos, grįstos bendromis laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų ir darbuotojų veiklomis bei pasisveikinimais, mažina dehumanizavimo raišką.
3. Kalėjimo sąlygos menkina laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų orumą.
4. Nuteistiesiems labai svarbus pripažinimas, kad laisvės atėmimo bausmė neatima iš jų žmogaus statuso. Šis noras gali būti susijęs ir su tuo, jog vis plačiau yra kalbama apie nuteistųjų teises bei jų orumo išsaugojimą kalinimo metu. Tai atitinka ir 2016 metais atlikto Lietuvos teisės instituto mokslininkų tyrimo rezultatus, jog nuteistiesiems labai svarbus pagarbus ir žmogiškas darbuotojų elgesys.
5. Dehumanizuojančiais kalėjimo subkultūros principais vadovaujasi ne tik laisvės atėmimo bausmę Alytaus kalėjime atliekantys asmenys, bet ir dalis darbuotojų.
6. Stebima visų krypčių dehumanizavimo raiška: darbuotojai – nuteistuosius; darbuotojai – darbuotojus; nuteistieji – darbuotojus; nuteistieji – nuteistuosius.

Nors prievartos galia įkalinimo kontekste yra neišvengiama, tačiau jos legitimumo užtikrinimas ir atlygio bei referentinės galios integravimas gali prisidėti prie humaniškesnės ir saugesnės aplinkos kūrimo. Gebėjimas subalansuoti ir socialines galias taikyti apgalvotai galėtų būti dehumanizavimo raiškos atsisakymo bei nusikaltimus padariusių asmenų sėkmingo resocializacijos proceso prielaida. Svarbiausia yra tai, jog įkalinimo įstaigų darbuotojų turima socialinė galia nėra nei savaime gera, nei bloga, tačiau ji gali tapti įrankiu dehumanizavumui, jei naudojama ne tvarkai palaikyti, o nuteistųjų žeminimui ar net kankinimui. Ir tai gali pasireikšti ne tik kalbinėmis priemonėmis.

Šis darbas nėra baigtinis, nes tyrimas atskleidė, jog Alytaus kalėjime stebima kalbinė, socialinė bei fizinė dehumanizavimo raida, tačiau neatskleidė priežastinio ryšio:

- 1) ar dehumanizuojanti kalėjimo darbuotojų kalbinė raida lemia smurtinių veiksmų naudojimą prieš nuteistuosius bei netinkamų kalinimo sąlygų kūrimą (vandališkos kratos, neleidimas bet kada pasirūpinti higiena ir pan.);
- 2) ar pasenusi kalėjimo infrastruktūra bei pertekliniai ribojimai lemia tai, kad, siekiant pateisinti tokias sąlygas, darbuotojai, kaip neutralizacijos techniką (savo institucinių veiksmų pateisinimui), pasitelkia dehumanizuojančią kalbinę raidą.

Nuo to, kokia yra tikroji nuteistųjų dehumanizavimo priežastis, priklausytų ir dehumanizuojančios kalbos įkalinimo įstaigose prevencijos būdai. Pirmuoju atveju reiktų didesnę dėmesį skirti kalėjimo kultūrai. Antruoju – tik naujas modernus kalėjimas, kuriame būtų užtikrinti baziniai laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų poreikiai, sumažintų ar visai panaikintų laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų dehumanizavimą.

Bausmė, kuri atima iš žmogaus orumą, kartu atima ir galimybę tam žmogui kada nors grįžti į visuomenę kaip visaverčiam nariui, todėl būtina nuolat stebėti įkalinimo įstaigose vykstančius procesus. Taip pat tyrimo autorės nuomone ateityje būtina stebėti ar tradicinė dehumanizavimo raida (kalėjimo subkultūros hierarchija ir pan.) neįgauna modernių jos formų. Kitaip tariant, ar laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų vadinimas „manipulatoriais“ nėra moderni dehumanizavimo raida. Beje, šis aspektas yra aktualus ne tik kalinimo įstaigoms, bet ir visai visuomenei, nes pastaruoju metu viešojoje erdvėje aptinkami patarimai, ką daryti ir kaip apsaugoti, jei mus supantys žmonės yra manipulatoriai ir pan.

Šio darbo ribotumas yra tas, jog tyrėjų grupė neturėjo galimybės tikslinės atrankos būdu atrinkti tyrimo dalyvius – nuteistuosius. Taip pat ribotumas tas, jog dalis interviu su nuteistaisiais buvo atliekami dalyvaujant kalėjimo darbuotojams. Tai, kad darbe buvo analizuojami antriniai duomenys, taip pat yra ir tyrimo ribotumas – tyrimo instrumentas nebuvo specialiai pritaikytas dehumanizavimo raidos analizei, ir privalumas. Antrinių duomenų naudojimas leido išanalizuoti jautrią dehumanizavimo temą, išvengiant galimos antrinės nuteistųjų viktimizacijos, kuri galėtų kilti tiesiogiai interviu metu susitelkiant į nužmoginimo patirtis. Taip pat buvo galimybė reiškinį stebėti tokį, koks jis bent iš dalies natūraliai egzistuoja, nors dar tinkamesnis būtų etnografinis metodas.

Taigi atliktas tyrimas leido geriau suprasti dehumanizavimo raidą Alytaus kalėjime, o rezultatai gali būti naudingi kuriant humaniškesnę kalinimo aplinką, tobulinant komunikacijos strategijas ir mažinant galimą neigiamą kalbos poveikį laisvės atėmimo bausmę atliekantiems

asmenims. Taip pat tyrimas prisidėjo tiek prie kalbotyros, tiek prie sociologijos turimų žinių apie dehumanizavimo fenomeną.

Literatūra ir šaltiniai

1. Ambrazas, V. et al (2005). Dabartinės lietuvių kalbos gramatika. Ketvirtoji pataisyta laida. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
2. Bain, P., Vaes, J., & Leyens, J. P. (2014). Advances in understanding humanness and dehumanization. New York: Psychology Press.
3. Bakanienė, R. (2013). Darybinė teigiamo emocinio vertinimo raiška lietuvių ir anglų kalbose: lietuviškų deminutyvų atitikmenys K. Borutos romano „Baltaragio malūnas“ vertime į anglų kalbą. *Žmogus ir žodis* 15(3). 11–16.
4. Bandura, A. (2017). Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. In *Recent developments in criminological theory* (pp. 135-152). Routledge.
5. Becker, H. S. (1963). *Outsiders. Studies in the Sociology of Deviance*. New York: The Free Press.
6. Benefiel, R. C. (2018). Positive Administrative Control: Using Social Exchange to Assess Managerial Impacts on Inmate Misconduct. *Justice Quarterly*, 36(4), 682–717.
7. Bidwell, L., & Polley, L. (2023). ‘Mind your language’: What people in prison think about the language used to describe them. *The Howard journal of crime and justice*, 62(3), 313-324.
8. Blau, P. (2017). *Exchange and power in social life*. Routledge.
9. Bond, G. D., & Lee, A. Y. (2005). Language of lies in prison: Linguistic classification of prisoners' truthful and deceptive natural language. *Applied Cognitive Psychology*, 19(3), 313-329.
10. Bygate, M. (1987). *Speaking*. Oxford university press.
11. Cox, A. (2020). The language of incarceration. *Incarceration*.
12. Crawley, E., Crawley, P. (2013). Understanding prison officers: culture, cohesion and conflicts. In *Understanding prison staff*, 134-152. Willan.
13. Crewe, B. (2011). Depth, weight, tightness: Revisiting the pains of imprisonment. *Punishment & society*, 13(5), 509-529.
14. Crewe, B. (2012). *The prisoner society: Power, adaptation and social life in an English prison*. OUP Oxford.
15. Cropanzano, R., Mitchell, M. S. (2005). Social exchange theory: An interdisciplinary review. *Journal of management*, 31(6), 874-900.
16. Deffenbaugh, N. (2024). De-dehumanization: Practicing humanity. *International Review of the Red Cross*, 106(925), 56-89.

17. Eagly, A. H., Wood, W. (2012). Social role theory. *Handbook of theories of social psychology*, 2(9), 458-476.
18. Fischer, V., & O'Mara, S. M. (2023). 'They deserve it for what they're doing': dehumanising rhetoric as a facilitator of the recourse to violence against the defenceless. *Current Opinion in Behavioral Sciences*, 51, 101280.
19. Foucault, M. (1998). *Disciplinuoti ir bausti: kalėjimo gimimas*.
20. French, J. R., Raven, B. (1959). The bases of social power. *Studies in social power*, 150, 167.
21. Goffman, E. 1961. *Asylums* (p. 84). New York: Anchor Books.
22. Goffman, E. (2023). The presentation of self in everyday life. In *Social theory re-wired* (pp. 450-459). Routledge.
23. Gonçalves, I. (2024). Dehumanizing language.
24. Gudavičius, A. (2007). *Greitinamoji semantika*. Šiauliai: Bibliotheca actorum humanitaricorum universitatis Saulensis.
25. Haney, C. (2003). The psychological impact of incarceration: Implications for post-prison adjustment. *Prisoners once removed: The impact of incarceration and reentry on children, families, and communities*, 33, 66.
26. Harney, B. L., Korchinski, M., Young, P., Scow, M., Jack, K., Linsley, P. & Bartlett, S. R. (2022). It is time for us all to embrace person-centred language for people in prison and people who were formerly in prison. *International Journal of Drug Policy*, 99, 103455.
27. Haslam, N. (2006). Dehumanization: An integrative review. *Personality and social psychology review*, 10(3), 252-264.
28. Holt, S. (2024). *Aesthetic Mechanisms of Dehumanization in the Prison Industrial Complex*.
29. Homans, G. C. (1958). Social behavior as exchange. *American journal of sociology*, 63(6), 597-606.
30. Irwin, J., Cressey, D. R. (1962). Thieves, convicts and the inmate culture. *Soc. Probs.*, 10, 142.
31. Kazlauskaitė, R., Župerka, K. R., & Macienė, J. (2013). Okazionalūs deminutyvai: tipai ir paskirtis kalbiniame akte / Rūta Kazlauskaitė, Kazimieras Župerka, Jurgita Macienė. *Žmogus ir žodis. Didaktinė lingvistika*.
32. Koženiauskienė, R. (2009). Tropų fenomenas ginčytino teksto ekspertizėse. *Žmogus ir žodis*, 11(1), 52-60.

33. Kudirka, R. (2012). Kalėjimo, kriminalinio ir narkomanų žargono žodynas. Kitos knygos.
34. Kudirka, R. (2022). Lietuvių kalbos žargono daiktavardžiai su slaviškomis priesagomis: skoliniai ir hibridai. *Verbum*, 13.
35. Leyens, J. P., Rodriguez-Perez, A., Rodriguez-Torres, R., Gaunt, R., Paladino, M. P., Vaes, J., & Demoulin, S. (2001). Psychological essentialism and the differential attribution of uniquely human emotions to ingroups and outgroups. *European journal of social psychology*, 31(4), 395-411.
36. Liebling, A., Arnold, H. (2004). Prisons and their moral performance: A study of values, quality, and prison life. Oxford University Press.
37. Linton, R. (1936). *The Study of Man*. New York: Appleton-Century-Crofts. Hysterical Psychoses and Possessions, 67.
38. Macienė, J. (2002). Deminutyvų seka ir funkcionavimas tekste. *Acta linguistica lituanica* 46. 59–71.
39. Macienė, J. and Roikienė, D. (2007). Deminutyvų atitikmenys vertime į anglų kalbą (Vincio Ramono romanas „Kryžiai“). *Acta humanitarica universitatis Saulensis* 3. 97–108.
40. Mayr, A. (2003). *Prison discourse: Language as a means of control and resistance*. Springer.
41. Molm, L. D. (2001). Theories of social exchange and exchange networks. In *Handbook of social theory* (pp. 260-272). SAGE Publications Ltd.
42. Morera, M. D., Quiles, M. N., Correa, A. D., Delgado, N., & Leyens, J. P. (2018). Perception of mind and dehumanization: Human, animal, or machine?. *International Journal of Psychology*, 53(4), 253-260.
43. Murauskienė, D. (2015). *Psichologinė parama aukoms ir liudytojams bei jų apsauga teismo procese*. Vilnius: Žmogaus studijų centras.
44. Namavičius, J. (2023). Laisvės atėmimo iki gyvos galvos reforma Lietuvoje. *Teisė*, 127, 77-100.
45. Oliver, S. (2010). Dehumanization: Perceiving the body as (in) human. In *Humiliation, degradation, dehumanization: Human dignity violated* (pp. 85-97). Dordrecht: Springer Netherlands.
46. Parsons, T. (2013). *The social system*. Routledge.
47. Péliissier, C., & Alidières, L. (2014). The role of language in prison: A “federating space for reciprocal action” in educational support. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 116, 4086-4091.

48. Rios, V. M. (2015). Policed, punished, dehumanized. *Deadly injustice: Trayvon Martin, race, and the criminal justice system*, 14, 59.
49. Ruzgytė, I. Laisvės atėmimas iki gyvos galvos: „Įkalinimo skausmai“, 2024, VDU, Kaunas, 80 p.
50. Sakalauskas, G. (2024). Bausmių vykdymo politikos įgyvendinimo ir nuteistųjų teisių užtikrinimo problemos / Gintautas Sakalauskas. 2023 m. žmogaus teisių padėties Lietuvoje stebėsenos ataskaita.
51. Sykes, G. M. (2007). *The society of captives: A study of a maximum security prison*. Princeton university press.
52. Sakalauskas, G., Jarutienė, L., Kalpokas, V., & Vaičiūnienė, R. (2019). Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos / Gintautas Sakalauskas, Liubovė Jarutienė, Vaidas Kalpokas, Rūta Vaičiūnienė ; redaktorius Gintautas Sakalauskas. Lietuvos teisės institutas, Žara.
53. Šeškauskienė, I. (2025). Deminutyvų kategorija lietuvių kalboje: nuo mažo iki ironiško. Balio Sruogos „Dievų miško“ deminutyvai ir jų vertimas į anglų kalbą. *Vertimo studijos*, 18, 26-50.
54. Šmergelienė, V. (2010). Mainai žmogiškųjų išteklių plėtros sferoje. In *Verslumas ir inovacijų kultūra: valdžios, verslo ir aukštojo mokslo institucijų požiūris* (pp. 149-158). Kauno kolegijos Leidybos centras.
55. Švedas G. Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis: mokymo priemonė. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. P. 119–136, 142–150.
56. Toch, H. (1997). *Corrections: A humanistic approach*.
57. Tran, N. T., Baggio, S., Dawson, A., O'Moore, É., Williams, B., Bedell, P., ... & Wolff, H. (2018). Words matter: a call for humanizing and respectful language to describe people who experience incarceration. *BMC international health and human rights*, 18(1), 41.
58. Urbutis, V. (1965). Daiktavardžių daryba. In *Lietuvių kalbos gramatika. I tomas: fonetika ir morfologija*. Red. Kazys Ulvydas. Vilnius: Mintis. 251–473.
59. Uscila, R. (2005). Viktimologijos pagrindai: nusikaltimų aukų socialinė ir teisinė apsauga Lietuvoje: mokslinis-metodinis leidinys.
60. Vainorienė, E. and Vaskelienė J. (2005). Deminutyvų reikšmės perteikimas verčiant iš lietuvių į anglų kalbą. *Jaunųjų mokslininkų darbai* 1(5). 223–231.
61. Valickas, G., Vanagaitė, K., & Navickas, V. (2014). Žudikų ir kitus nusikaltimus įvykdžiusių nuteistųjų socialinės informacijos apdorojimo ypatumai. *Kriminologijos studijos*, 1, 122-151.

62. Wittenberg, P. M. (1996). Language and communication in prison. *Fed. Probation*, 60, 45.
63. Žukauskienė, R. (2006). Kriminalinio elgesio psichologija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 134(154), 138.
64. <https://kiauliskas.lietuviskai.lt/> (žiūrėta 2026-04-20)
65. <https://pejorative.lietuviskai.lt/> (žiūrėta 2026-04-22)
66. <https://www.alfa.lt/aktualijos/teismai/kaliniu-ligonineje-mustynes-del-panetkiu-uzkliuvo-izulus-tvarkinys/231912/> (žiūrėta 2026-04-02).
67. <https://www.lietuviuzodynas.lt/frazeologizmai/Skundas> (žiūrėta 2026-04-16)
68. <https://www.lietuviuzodynas.lt/terminai/Oksimoronas> (žiūrėta 2026-04-21)
69. <https://www.lietuviuzodynas.lt/zodynas/Tvarkinys> (žiūrėta 2026-04-02).
70. <https://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/g/gyvagalvis> (žiūrėta 2026-04-18)
71. <https://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/K/kiauliskas> (žiūrėta 2026-04-20)
72. <https://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/s/skundikas> (žiūrėta 2026-04-16)
73. <https://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/t/tvarkinys> (žiūrėta 2026-04-02).
74. 1950 m. lapkričio 4 d. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987
75. 2021-01-07 Kalėjų departamento prie LR teisingumo ministerijos direktoriaus įsakymas Nr. V-5
76. 2025-09-03 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis Nr. eTA-15-520/2025
77. Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2014 m. gruodžio 30 d. įsakymas Nr. V-564 „Dėl dinaminio saugumo laisvės atėmimo vietų įstaigose koncepcijos patvirtinimo“.

Santrauka

Šiame darbe tiriama dehumanizavimo raida įkalinimo įstaigoje. Dehumanizavimas – tai visiškas arba dalinis žmogiškų savybių ar žmogiškosios prigimties neigimas, kuris dažnai lydi žiaurūs veiksmai ar suteikia kančią. Darbe nagrinėjamas Alytaus kalėjimo atvejis. Remiantis moksliniais tyrimais apie veiksmingą nuteistųjų resocializaciją bei vadovaujantis žmogaus teisių principais yra žinoma, jog įkalinimo įstaiga turi būti laisvės apribojimo vieta, o ne žmogaus teisių ribojimo ar žeminimo vieta. Šio darbo tikslas – išsiaiškinti, ar kalėjimo darbuotojų kalboje yra dehumanizavimo raidos; jei yra, tai nustatyti, kokia ji. Be to, siekiama atskleisti ir kitokias, ne vien kalbines, dehumanizavimo formas, kurios gali išryškėti atlikus interviu analizę. Duomenų rinkimui ir analizei pasitelkta kokybinė duomenų rinkimo ir analizės prieiga. Rinkti kokybiniai pusiau struktūruoti interviu, kurių gaires šio darbo autorė rengė kartu su VU Filosofijos fakulteto Taikomosios ir teorinės kriminologijos magistrantūros studentėmis, vadovaujant dr. Jolantai Aleknevičienei. Duomenys buvo renkami Alytaus kalėjime 2025 m. balandžio 11 d. Tyrimo dalyviai – Alytaus kalėjimo 14 darbuotojų ir 16 laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų. Tyrimas atskleidė, jog Alytaus kalėjime yra dehumanizavimo raidos vienetų, tačiau taip pat stebimas ir poslinkis humaniškesnio kalėjimo valdymo modelio įgyvendinimo linkme. Tokius pokyčius diegia jauni kalėjimo darbuotojai arba pareigūnės moterys. Tačiau taip pat stebima, jog kartais ir nauji darbuotojai, nors ir nenoriai, bet iš dalies perima kalėjimo kultūros senąsias tradicijas, todėl kalėjimo diskurso humanizavimas nėra spartus. Pastebima, jog laisvės atėmimo bausmę atliekantiems asmenims labai svarbus suvokimas, kad laisvės atėmimo bausmė neatima iš jų žmogaus statuso. Dehumanizuojančiais kalėjimo subkultūros principais vadovaujasi ne tik laisvės atėmimo bausmę atliekantys asmenys, bet ir dalis darbuotojų. O dehumanizavimo raida stebima visų krypčių: darbuotojai – nuteistuosius; darbuotojai – darbuotojus; nuteistieji – darbuotojus; nuteistieji – nuteistuosius. Atliktas tyrimas leido geriau suprasti dehumanizavimo raidą Alytaus kalėjime, o rezultatai gali būti naudingi kuriant humaniškesnę kalinimo aplinką, tobulinant komunikacijos strategijas ir mažinant galimą neigiamą kalbos poveikį laisvės atėmimo bausmę atliekantiems asmenims. Taip pat tyrimas prisidėjo tiek prie kalbotyros, tiek prie sociologijos turimų žinių apie dehumanizavimo fenomeną.

Summary

This paper examines manifestations of dehumanization in a correctional facility. Dehumanization is the total or partial denial of human qualities or human nature, which frequently accompanies cruel acts and causes suffering. The paper analyzes the case of Alytus Prison. Drawing on scientific research into the effective resocialization of inmates and guided by human rights principles, a correctional facility must be a place of restricted freedom, not a place where human rights are restricted or degraded. The aim of this study is to determine whether there are expressions of dehumanization in the language of prison staff and, if so, to identify the forms they take. Furthermore, the study seeks to reveal other forms of dehumanization — not merely linguistic ones — that may emerge through the analysis of interviews. A qualitative approach was employed for data collection and analysis. Qualitative semi-structured interviews were conducted, with the guidelines developed by the author of this study in collaboration with master's students in Applied and Theoretical Criminology at the Faculty of Philosophy of Vilnius University, under the supervision of Dr. Jolanta Aleknevičienė. Data were collected at Alytus Prison on April 11, 2025. The study participants included 14 staff members and 16 inmates serving custodial sentences at Alytus Prison. The study revealed instances of dehumanization at Alytus Prison however, a shift toward implementing a more humane prison management model is also being observed. Such changes are being introduced by young prison staff members and female officers. It is also observed that new staff members sometimes, albeit reluctantly, partially adopt the longstanding traditions of prison culture, meaning that the humanization of prison discourse remains a slow process. It is essential for individuals serving custodial sentences to recognize that imprisonment does not deprive them of their human status. The dehumanizing principles of prison subculture are upheld not only by those serving custodial sentences but also by some staff members. Moreover, dehumanization is observed in all directions: staff toward inmates, staff toward staff, inmates toward staff, and inmates toward inmates. The study provided a deeper understanding of the manifestations of dehumanization at Alytus Prison, and the findings may prove useful in creating a more humane prison environment, improving communication strategies, and reducing the potential negative impact of language on individuals serving custodial sentences. The study also contributed to existing knowledge in both linguistics and sociology concerning the phenomenon of dehumanization.

Keywords: dehumanization, animalization, objectification, social power, prison.

Priedai

1 Priedas. Interviu gairės darbuotojams.

Temos	Klausimai
Darbo pobūdis	1. Kaip nusprendėte dirbti šį darbą? 2. Kaip atrodo įprasta jūsų darbo diena? Kokios jūsų atsakomybės? 3. Kokiame skyriuje dirbate? Kiek laiko dirbate kalėjime? 4. Kas svarbiausia (galbūt, kokias savybes reikia turėti) dirbant tokį darbą? 5. Su kokiais sunkumais susiduriate savo darbe? Kaip juos sprendžiate? 6. Kaip jaučiatės dirbdami šiame kalėjime? Kodėl taip jaučiatės? (kas sukelia stresą, įtampą?) 7. Kokios situacijos, Jūsų darbe, kelia didžiausią įtampą? Kaip dažnai (kartą per dieną/kartą per savaitę ...) susiduriate su tokiomis situacijomis? 8. Kaip manote, kodėl tokios situacijos atsiranda? Ar, Jūsų nuomone, tokių situacijų daugėja, ar mažėja per paskutinius metus (12 mėn.)?
Bendravimas su nuteistaisiais	9. Kaip galėtumėte apibūdinti nuteistuosius Alytaus kalėjime? 10. Papasakokite, kokia yra Jūsų asmeninė patirtis bendraujant su nuteistaisiais? (Kaip Jums sekasi bendrauti su nuteistaisiais?) 11. Kokių iššūkių kyla bendraujant su nuteistaisiais? 12. Koks nuteistųjų elgesys kelia daugiausiai sunkumų? Kodėl būtent toks elgesys? 13. Kokiais būdais siekiate ar nesiekiate užmegzti ir palaikyti ryšį su nuteistaisiais, siekiant resocializacijos tikslų? 14. Kokių skirtumų pastebite bendraudami su skirtingais nuteistaisiais (pvz. pagal nusikaltimo pobūdį, bausmės trukmę ir pan.)? 15. Kokių kyla konfliktų bendraujant su nuteistaisiais? Kaip į tai reaguojate? Ar gaunate kokios nors pagalbos sprendžiant konfliktus? 16. Ar darbe tenka susidurti su nuteistųjų manipuliacijomis, grasinimais ar kitais bauginimo būdais iš nuteistųjų pusės? Kokiomis? Kaip tokias situacijas sprendžiate? 17. Ar yra, ar nėra kokių nors nerašytų taisyklių ar normų, kuriomis vadovaujatės? 18. Kaip manote, ar jūsų santykiai su nuteistaisiais gali veikti jų elgesį? 19. Kaip manote, kas padėtų kurti geresnį santykį su nuteistaisiais? Kokių pokyčių reikėtų? 20. Kokius teigiamus aspektus išsinešate iš bendravimo su nuteistaisiais?
Bendravimo su nuteistaisiais ribos	21. Kaip manote, kokias ribas turėtų nubrėžti kalėjimo darbuotojas, bendraudamas su nuteistuoju? Kodėl šios ribos svarbios? 22. Žiniasklaidoje teko matyti atvejų, kai darbuotoja(-s) užmezga romantinius santykius su nuteistuoju arba paima kyšį. Kokia Jūsų nuomone apie tai? Kodėl taip gali atsitikti? 23. Kaip manote, kada draugiškas/geranoriškas bendravimas su nuteistaisiais gali būti interpretuojamas netinkamai?
Neigiamos įtakos prevencija	24. Ką darote, kad darbas nepaveiktų asmeninio gyvenimo kokybės? 25. Kokių pokyčių, Jūsų nuomone, reikėtų, kad sumažėtų neigiamas darbo poveikis? 26. Kokią pagalbą gaunate iš savo tiesioginių vadovų ar įstaigos? Kaip ją vertinate (ar pakankama/ar gaunate) 27. Ką patartumėte naujam darbuotojui, kuris teirautųsi, kaip reikia bendrauti su nuteistaisiais? 28. Ar dirbdami kalėjime Jūs gavote kokių nors mokymų/žinių/patarimų dėl bendravimo su nuteistaisiais? Kaip manote, ar tokio tipo mokymai yra svarbūs ir/ar reikalingi? 29. Jeigu nuteistasis bandytų paveikti Jūsų ar Jūsų kolegų sprendimus, ar žinotumėte, kur kreiptis? Ar kreiptumėtės?
	30. Kokia apskritai yra bendravimo su nuteistaisiais svarba, siekiant resocializacijos tikslų? 31. Ar, Jūsų manymu, resocializacija apskritai yra įmanoma kalėjime? 32. Ar žinote ir galite papasakoti sėkmingą nuteistojo (-ųjų) resocializacijos istoriją? Kiek, minimu atveju, svarbus buvo bendravimas tarp kalėjimo darbuotojo (-ųjų) ir nuteistojo (-ųjų)? 33. Ar norėtumėte dar kažką pridėti, ko neaptarėme interviu metu?

2 Priedas. Interviu gairės nuteistiesiems.

Temos	Klausimai
Įvadiniai klausimai	1. Kiek laiko atliekate šią laisvės atėmimo bausmę? Kiek laiko esate Alytaus kalėjime? Kiek kartų esate nuteistas laisvės atėmimo bausme?
Pagarbus, empatiškas VS autoritarinis bendravimas su įkalintuoju	2. Kaip apibūdintumėte darbuotojus, su kuriais tenka bendrauti kalėjime? (<i>Jeigu reikės patikslinimo – vesti į 3 kl.</i>) 3. Kaip apibūdintumėte bendravimą su darbuotojais/prižiūrėtojais? (Kaip sekasi bendrauti su darbuotojais/prižiūrėtojais?) Ar yra darbuotojų, su kuriais, jūsų nuomone, lengviau susikalbėti nei su kitais? Kuo jie skiriasi? 4. Gal galėtumėte papasakoti apie geriausią darbuotoją su kuriuo teko bendrauti, atliekant bausmę? Koks jis? Kodėl Jūsų nuomone jis geriausias? 5. Koks, Jūsų nuomone, turėtų būti darbuotojų tinkamas bendravimas su nuteistaisiais? 6. Kokių Jūs pastebite skirtumų darbuotojų bendravime su nuteistaisiais skirtingose situacijose (pvz., įvykus konfliktui, nuteistiesiems išreiškus nepritarimą)? 7. Kokių sunkumų kyla bendraujant su darbuotojais/prižiūrėtojais? Kaip būtų galima jų išvengti? 8. Kiek svarbus Jums yra bendravimas su kalėjimo darbuotojais? Kodėl? 9. Kaip atrodo Jūsų kasdienis/įprastas bendravimas/pokalbis su kalėjimo darbuotoju? (Papasakokite bent vieną situaciją ar įvykį.) 10. Galbūt esate pastebėję konfliktinių situacijų tarp kalėjimo darbuotojo ir kalėjime bausmę atliekančių asmenų bei galėtumėte nupasakoti, dėl ko šie konfliktai dažniausiai kyla? 11. Ar Jūs susiduriate su konfliktais ir nesutarimais bendraujant su darbuotojais? Su kokiais? Kaip į tai reagujete? 12. Kas, Jūsų nuomone, leidžia kurti gerus santykius tarp kalėjimo darbuotojo ir bausmę atliekančio asmens?
Bendravimas su darbuotojais	13. Ar jaučiatės jų gerbiamas, ar negerbiamas? Kodėl? 14. Ar darbuotojai reaguoja, kuomet kreipiatės pagalbos, ar bando padėti? Kaip tuomet jaučiatės? 15. Kaip manote, ar darbuotojai elgiasi sąžiningai ir teisingai? Kodėl taip manote? Kas, Jūsų nuomone, yra sąžiningas ir teisingas elgesys? 16. Su kokiais iššūkiais, Jūsų nuomone, darbuotojai susiduria, bendraudami su nuteistaisiais? (manau šis klausimas leis nuteistiesiems pažiūrėti į „problemas“ iš darbuotojų pusės) 17. Kaip jaučiatės, kai su jumis yra grubiai bendraujama?
Nuteistųjų darbuotojų sprendimams įtaka	18. Kaip manote ar nuteistųjų balsas yra svarbus kalėjime? Kokiais klausimas yra svarbus? O kokiais visiškai nesvarbus? Kodėl taip yra? 19. Tekę girdėti nuomonių, kad kai kurie darbuotojai yra lengvai paperkami. Kokia Jūsų nuomonė apie tai? Ar žinote tokių atvejų?
Neigiamos įtakos prevencija	20. Jei galėtumėte išsakyti savo pageidavimus apie tai kaip norite, kad su Jumis bendrautų darbuotojai, ką tokiu atveju pasakytumėte? 21. Ką galėtumėte patarti kitiems nuteistiesiems, kurie teirautųsi, kaip bendrauti su darbuotojais? 22. Ką Jūs darytumėte kitaip, jei būtumėte kalėjimo darbuotojas? 23. Ar norėtumėte dar kažką pridėti, ko neaptarėme interviu metu?

3 Priedas. Interviu su kalėjimo darbuotojais informacinė lentelė.

Nr.	Tyrimo dalyviai	Interviu trukmė	Komentarai
Resocializacijos skyriaus darbuotojai			
1	Resocializacijos skyriaus kontaktinė pareigūnė (buvusi, šiuo metu pora sav. Veiklos analizės ir kontrolės skyriaus vyr. spec.)	48 min 41 s	Nėra pradžios įrašo (tinkamai neįsijungė diktofonas), diktofonas vėliau išsikrovė, todėl dalis įrašyta telefonu, interviu trukmė parašyta bendra, bet galimai kažkokių dalių truks.
2	Saugumo valdymo skyriaus pareigūnas (dirba būriuose)	48 min 28 s	
3	Resocializacijos skyriaus pareigūnė	1 val. 5 min 15 s	
4	Resocializacijos pareigūnas	1 val. 1 min 46 s	
5	Resocializacijos skyriaus pareigūnė	29 min. 26 s.	Dažnai ateidavo nuteistieji, tai labai trukdė interviu atlikimui. Ne visada pavykdavo sustabdyti interviu, tai kai kur girdisi ir nuteistieji.
6	Resocializacijos skyriaus viršininko pavaduotojas	37 min. 20 s.	Darbuotojas skubėjo, taip pat pokalbio metu išsikrovė diktofonas ir ilgai truko, kol pavyko tęsti pokalbį. Pokalbio paskutines 10 minučių įrašiau telefonu.
7	Resocializacijos skyriaus pareigūnės, dirba būriuose	1 val. 4 min. 29 s.	Viena darbuotoja dirba kalėjime jau 17 metų, kita ką tik pradėjo.
8			
9	Resocializacijos skyriaus pareigūnas	1 val. 56 min.	2 įrašai (su pertrauka); daug pašalinio bendravimo su į kabinetą užsukančiais nuteistaisiais.
10	Saugumo valdymo skyriaus pareigūnas, atsakingas už asmenis, esančius moduliniuose nameliuose (arešto bausmė, izoliuoti, drausmės grupė)	21 min 46 sec.	
11	Saugumo valdymo skyriaus pareigūnė, atsakinga nuo nuotolinius teismų posėdžius	24 min 54 sec.	Neturi per daug kontakto su nuteistaisiais, dažniausiai kontaktuoja kai reikia pasiruošti nuotoliniam posėdžiui.
12	Resocializacijos skyriaus vertinimo ir analizės vyriausioji specialistė (atlieka nusikalstamo elgesio rizikos vertinimus)	55 min 28 sec.	Pokalbio metu išsikrovė diktofonas, dėl ko reikėjo įrašymą tęsti naudojant telefoną.
13	Resocializacijos skyriaus pareigūnė	49 min. 14 s.	Prieš interviu lyg ir nenorėjo, kad pokalbį įrašyčiau, bet kai pasakiau kokių tikslu tai daroma - sutiko
14	Resocializacijos skyriaus pareigūnė	33 min. 26 s.	Pareigūnė kalbėjo nelabai noriai, dažnai vis kažkas užeidavo į kabinetą iš nuteistųjų arba paskambindavo į darbo telefoną. Taip pat, trukdė ir racijos garsai.
15	Resocializacijos skyriaus kontaktinė pareigūnė	18 min. 46 s.	Pareigūnė pati pasisiūlė dalyvauti tyrime, tačiau prieš pat interviu atlikimą pasakė, kad labai skuba, tad viso interviu metu buvo jaučiamas skubėjimas, nenoras atsakyti į tam tikrus klausimus, pačioje pabaigoje buvo atsakoma pavieniais žodžiais, kad interviu greičiau pasibaigtų. Taip pat įrašė per atvirą langą girdimi garsūs pašaliniai garsai.

4 Priedas. Interviu su nuteistaisiais informacinė lentelė.

Nr.	Tyrimo dalyviai	Interviu trukmė	Komentarai
1	Asmuo antrą kartą atlieka laisvės atėmimo bausmę Alytaus kalėjime (pirmos bausmės metu 8-9 metus praleido Alytuje, o šią bausmę atlieka Alytaus kalėjime 1,5 metų)	29 min 9 s	
2	Asmuo pirmą kartą teistas laisvės atėmimo bausme. Bausmę atlieka įkalinimo įstaigoje jau 7 metus iš kurių 4 metus bausmė atliekama Alytaus kalėjime.	17 min 30 s	
3	Asmuo pirmą kartą atlieka laisvės atėmimo bausmę. Asmeniui paskirta 6 metų laisvės atėmimo bausmė, bausmę jau atlieka 3 metus ir 3 mėnesius iš kurių Alytaus kalėjime atlieka 1 metus ir 9 mėnesius	27 min 19 s	
4	Laisvės atėmimo bausmę atlieka 16 m. Asmuo yra buvęs Lukiškių kalėjime, taip pat Vilniaus kalėjime	1val. 15min. 34s.	
5	Laisvės atėmimo bausmę atlieka 17 m. Laisvės atėmimo bausmę visą laiką atliko Alytaus kalėjime		
6	Laisvės atėmimo bausmę Alytaus kalėjime atlieka beveik 3 metus.	1 val. 26 min. 34s.	Dalis interviu atlikta prieš pietų pertrauką ir po jos pratęstas. Interviu metu neretai abu nuteistieji kalba vienu metu, todėl vietomis įrašė sunku išgirsti apie ką yra kalbama.
7	Laisvės atėmimo bausmę Alytaus kalėjime atlieka 6 metus.		
8	Alytaus kalėjime bausmę atlieka jau 7 metus. Tai ne pirmą įkalinimo įstaigą.	20 min. 11 s.	
9	Laisvės atėmimo bausmę atlieka pirmą kartą, Alytaus kalėjime jau 6 mėnesius.	18 min. 26 s.	

10	laisvės atėmimo bausmę atlieka 10 kartą, Alytaus kalėjime jau 5 metus.	29 min. 28 s.	
11	Laisvės atėmimo bausmę atlieka 1 kartą, Alytaus kalėjime 2 dieną, bausmę atlieka jau 21 metus, nuteistas iki gyvos galvos	1 val. 8 min. 48 s.	
12	Laisvės atėmimo bausmę Alytaus kalėjime atlieka nuo 2024 m. rugsėjo. Iki tol bausmę atliko Pravieniškių antrajame kalėjime (beveik 4 metus). Visa laisvės atėmimo bausmė 12 metų.	25 min. 52 s.	Po interviu, išjungus diktofoną, kalbėjo atviriau. Papasakojo, kad šiuo metu yra romantiniuose santykiuose su buvusiu kalėjimo darbuotoja.
13	Laisvės atėmimo bausmę Alytaus kalėjime. Tris kartus buvo teistas; iš jų du kartus laisvės atėmimo bausme.	20 min. 23 s.	
14	Laisvės atėmimo bausmę atlieka 2,5 m. Teistas 13 kartų.	18 min. 41 s.	Kalbėjo nenoriai, įtarimas, jog dėl to, nes interviu buvo atliekamas darbuotojas kabinete. Trukdė užeinantys žmonės.
15	Laisvės atėmimo bausmę atlieka 6 m. Teistas 2 kartus.	1 val. 2 min. 2 s.	Asmuo interviu atlikimo metu vykdė bado streiką dėl neseniai įvykusios situacijos, kurios metu jautėsi neišgirstas.
16	Laisvės atėmimo bausmę atlieka 11 m., iš kurių 8 m. Alytaus kalėjime. Laisvės atėmimo bausmę atlieka 3 kartą.	37 min. 21 sek.	
17	Laisvės atėmimo bausmę atlieka 3 m., iš kurių 2,5 metų Alytaus kalėjime. Laisvės atėmimo bausmę atlieka 2 kartą.	13 min. 15 sek.	
18	Laisvės atėmimo bausmę atlieka 3 m. Laisvės atėmimo bausmę atlieka 10 kartą.	30 min. 54 sek.	Informantas nebuvo pakankamai kalbus. Daug kartų interviu buvo sutrunkdytas į patalpą užeinančių kitų nuteistųjų.

19	Laisvės atėmimo bausmę atlieka 1-1,5 m. iš 2 m. 3 mėn. Laisvės atėmimo bausmę atlieka 1 kartą.	
----	--	--